

MULTILINGUAL ACADEMIC JOURNAL OF EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

The Reproduction of the Dominant Ideology in School Practice: A Critical Debate with the Contents of the Course of History in Greek Primary School

Christos Tourtouras, Ifigeneia Vamvakidou, Argyris Kyridis & Giannis Kaskaris

To Link this Article: <http://dx.doi.org/10.46886/MAJESS/v5-i1/2432>

DOI: 10.46886/MAJESS/v5-i1/2432

Received: 05 June 2017, Revised: 10 July 2017, Accepted: 16 September 2017

Published Online: 20 October 2017

In-Text Citation: (Tourtouras et al., 2017)

To Cite this Article: Tourtouras, C., Vamvakidou, I., Kyridis, A., Giannis, & Kaskaris. (2017). The Reproduction of the Dominant Ideology in School Practice: A Critical Debate with the Contents of the Course of History in Greek Primary School. *Multilingual Academic Journal of Education and Social Sciences*, 5(1), 85–109.

Copyright: © The Authors 2017

Published by Knowledge Words Publications (www.kwpublications.com)

This article is published under the Creative Commons Attribution (CC BY 4.0) license. Anyone may reproduce, distribute, translate and create derivative works of this article (for both commercial and non-commercial purposes), subject to full attribution to the original publication and authors. The full terms of this license may be seen

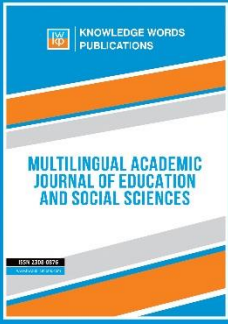
at: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>

Vol. 5, No. 1, 2017, Pg. 85 - 109

<https://kwpublications.com/journals/journaldetail/MAJESS>

JOURNAL HOMEPAGE

Full Terms & Conditions of access and use can be found at
<https://kwpublications.com/pages/detail/publication-ethics>

MULTILINGUAL ACADEMIC JOURNAL OF EDUCATION AND SOCIAL SCIENCES

The Reproduction of the Dominant Ideology in School Practice: A Critical Debate with the Contents of the Course of History in Greek Primary School

Christos Tourtouras, Ifigeneia Vamvakidou, Argyris Kyridis & Giannis Kaskaris

Department of Early Childhood Education, University of Western Macedonia, Florina, Greece.

Αναπαραγωγή της κυρίαρχης ιδεολογίας στη σχολική πράξη. Κριτική αντιπαράθεση με τα περιεχόμενα του μαθήματος της Ιστορίας στο ελληνικό δημοτικό σχολείο

Abstract

In this study we present a critical discourse analysis to the contents of a section of the textbook of History of the 5th grade in Primary Education. The selected chapters (13-16 of the third (C) section) are included in the student's school book and they are chosen because of their deep political hue and individual political messages emerging in symbolic or declaratory field. The researching historic interest is focused on the main frame transition from the Roman to the Byzantine world, with references to the social, juridical-legal, economic, cultural and political structures. The constructed narrative shows off the presentation of the Byzantine Emperor. The main objective is to understand and study the epistemological potential of a marxistic proposal posed as an open issue: a) What is the subject in the process of teaching history? b) What we teach in history class (content), to whom we address (configuration personal characteristics), why, who pose the questions and why? Thus we suggest three possible methods: a) qualitative content analysis -and particularly critical discourse analysis - of textbooks, b) a review of education policy, c) a pedagogic composition through critical dialectical analysis in order to comprehend the marxistic historicity which seems to be hiding.

Keywords: Historical School Books, Ideology, Byzantium, Marxistic Issues.

Εισαγωγικά

Οι πρόσφατοι δημόσιοι πόλεμοι για την ιστορική εκπαίδευση στην Ελλάδα (συγγραφή βιβλίων Ιστορίας σύμφωνα με τα ΔΕΠΠΣ-ΑΠΣ του 2006, αλλά και τα νέα προγράμματα σπουδών του «Νέου Σχολείου») χαρακτηρίζουν τις προσπάθειες επαναϊδιοποίησης της ιδεολογικής κυριαρχίας ανάμεσα σε ιδεολόγους νεοσυντηρητικών, νεοφιλελεύθερων και μεταμοντέρνων αναγνώσεων της συγκυρίας, με θέσεις που φέρνουν σε απραγία την αριστερή κριτική της εκπαίδευσης, καθώς η τελευταία ανακυκλώνει ανέξοδες κριτικές, χωρίς να διασαφηνίζει τη θεωρητική προεργασία για μια υπαρκτή παιδαγωγία άλλου τύπου με τις ανάλογες σχολικές δομές. Το «Νέο Σχολείο» αφορά στη μετονομασία ατομιστικών σχεδιασμών για την παροχή γενικής εκπαίδευσης, προσανατολισμένης στον οικονομικό ανταγωνισμό σε παγκόσμιο επίπεδο. Μια σειρά συγκεκριμένων επιλογών στην εφαρμογή της τρέχουσας εκπαιδευτικής πολιτικής (αξιολόγηση εκπαιδευτικού έργου και εκπαιδευτικών, έμφαση στην ανάδειξη κοινωνικών και γνωστικών δεξιοτήτων με στόχο την κατάρτιση ιεραρχικών μορφών αποτελεσματικότητας/επίδοσης μαθητών, ιδιωτικοποιήσεις, μεταφορά οικονομικών πόρων πέραν της κρατικής/δημόσιας ευθύνης) προαναγγέλλουν την υιοθέτηση μιας ακραιφνούς εκπαίδευσης, με αυστηρά κριτήρια οικονομικού νεοφιλελευθερισμού, που χειραγωγεί και χαράσσει ομόθυμα, συναινετικά υποκείμενα.

Τα διαπιστευτήρια ανάδειξης του «Νέου Σχολείου», ως κυρίαρχου μοντέλου για την υποχρεωτική εκπαίδευση στη χώρα, έχουν επιδοθεί στο πλαίσιο της ηγεμονικής επικυριαρχίας του νεοφιλελεύθερου καπιταλισμού, πριν ενδυθούν το μανδύα της παιδαγωγικής καινοτομίας και της σχολικής διδακτικής. Η ρητορεία προάσπισης του «Νέου Σχολείου» έχει συνταχθεί στο πεδίο της πολιτικής και οικονομικής ισχύος. Ως δηλωτική απόρροια της οργάνωσης της εκπαίδευσης και των εκπαιδευτικών δομών, αναδεικνύεται η απουσία της έννοιας της «ιστορικής συνείδησης» στη διαδικασία κριτικής εν-συνείδησης ως άμεσου παιδαγωγικού στόχου του σημερινού σχολείου. Από τη διδασκαλία της Ιστορίας στο δημοτικό σχολείο απουσιάζει οποιαδήποτε κοινωνική/πολιτική διάταξη για χειραφέτηση και ενδυνάμωση των μαθητών και μαθητριών, ώστε να συμμετέχουν ως ενεργά υποκείμενα στη διαμόρφωση τις δικής τους ιστορίας¹. Αντιθέτως, όπως φαίνεται, η σχολική Ιστορία, ως μήνυμα-περιεχόμενο και ως εκπαιδευτική διαδικασία-σχολικές πρακτικές, αναπαράγει το σύνολο των κυρίαρχων σχέσεων στη βάση του σχεσιακού δεσμού μαθητή-δασκάλου, ώστε να δομηθούν εκείνα τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που θα αποδεχθεί και θα είναι εξοικειωμένο το ελληνικό δημοτικό σχολείο. Όπως, επισημαίνει η Jean Anyon, *«αν μελετήσουμε τη σχολική γνώση ως κοινωνική κατασκευή, τότε διαγράφεται εν πολλοίς και η κοινωνία που την οικοδομεί, τη συντάσσει και την παράγει. Η σχολική γνώση ως αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, αποκαλύπτει ποιες ομάδες κατέχουν την εξουσία ώστε να μπορούν να μεταφέρουν και να εκφράζουν τις αντιλήψεις εκείνες που νομιμοποιούν τις συγκεκριμένες ομάδες που κατέχουν και ασκούν εξουσία. Μπορεί μάλιστα να ταυτοποιηθούν ακόμη και εκείνες οι κοινωνικές ομάδες που δεν ενδυναμώνονται μέσω των δεδομένων οικονομικών και κοινωνικών διεργασιών και επομένως*

¹ Για μια ευρύτερη διεπιστημονική συζήτηση σχετικά με τη διδασκαλία της Ιστορίας στο ελληνικό σχολείο, βλ. ενδεικτικά: Μπονίδης (1998), Κόκκινος (1999), Νάκου (2000), Μονιότ (2002), Κόκκινος & Αγγελάκος (2004), Husbands (2004), Μαυροσκούφης (2005), Mattozzi (2006), Κόκκινος & Νάκου (2006), Ανδρέου (2008), Κόκκινος κ.ά. (2010), Καρακατσάνη (2012).

ούτε αναγνωρίζουν ούτε αναπαριστούν τις κοσμοαντιλήψεις, τις δράσεις και τις προτεραιότητές τους στο συγκεκριμένο αναλυτικό πρόγραμμα» (Αηγιον, 1979: 382), παραμένοντας υποτελείς και κυριαρχούμενες.

Η παιδαγωγική, ωστόσο, ως βαθύτερα πολιτική έννοια κατανόησης της συγκρότησης των υποκειμένων μέσα σε ένα δομημένο εκπαιδευτικό περιβάλλον, μας οδηγεί σε ερωτήματα που αφορούν στην κριτική ανάλυση του περιεχομένου της σχολικής Ιστορίας, στο βαθμό που το αναλυτικό πρόγραμμα της Ιστορίας στην υποχρεωτική εκπαίδευση γεφυρώνει τους συσχετισμούς που προκύπτουν σε κάθε περίοδο ανάμεσα στη γνώση, στην εξουσία και στους φορείς της κυριαρχίας. Έτσι, μπορούν να αποσαφηνιστούν οι συναρτήσεις όσων ελέγχουν τις συνθήκες παραγωγής και προαγωγής της γνώσης, των αξιών και των δεξιοτήτων και να αποκτήσουν νόημα ταυτότητες, ερμηνείες και ιδεολογικές συνάψεις με τη συγκρότηση συγκεκριμένων κοινωνικών σχέσεων στον πραγματικό κόσμο (Giroux, 2013).

Παράλληλα, με την κριτική αποτίμηση του περιεχομένου της εκπαίδευσης και των σχολικών πρακτικών (τι, πώς και γιατί μαθαίνουν οι μαθητές) εγγράφονται συναισθήματα, επιθυμίες, καθώς περιγράφουμε και κατανοούμε την πολυπλοκότητα της διαλεκτικής κίνησης των κοινωνιών στην ιστορία. Αν η μελέτη και η συζήτηση για την εκπαίδευση αποσυνδεθεί από το ηθικο-πολιτικό της νόημα και απονευρωθεί από το συλλογικό της πρόθεμα για κοινωνική αλλαγή, αν η κριτική καταλήξει στείρος δογματισμός και κατήχηση, δίχως κοινωνικές αναφορές και προσφυγή στο διάλογο με όρους οργάνωσης και οικοδόμησης νέας ηγεμονίας, τότε θα πρόκειται για αναγωγή σε «παιδαγωγισμό» και «ορθολογικό επαγγελματικό τεχνοκρατισμό», δηλαδή για μια ακόμη φιλελεύθερη, ατομικιστική αφήγηση ενός φιλόανθρωπου οράματος δίχως ανθρωπισμό.

Για έναν ορισμό της ιστορίας²

Οι ιστορικές περιγραφές συμμορφώνονται αναγκαστικά με την επικαιρότητα της γνώσης, πολλαπλασιάζονται μαζί με τους μετασχηματισμούς της και με τη σειρά τους διαρρηγνύουν τους δεσμούς με τον εαυτό τους, γράφει ο Foucault (Κόκκινος, 2003:231) και συνεχίζει λέγοντας, ότι δεν υπάρχει κανένα αφήγημα που να περιγράφει την ιστορία, εκτός από την κατάσταση του αφηγητή: έτσι, πίσω από την ιστορία των θετικιστών, εμφανίζεται μια άλλη ιστορία, αυτή του ατόμου καθεαυτού, μια Ιστορία που αφορά στην ανθρώπινη ύπαρξη, καθώς συνειδητοποιούμε και τη δική μας ιστορικότητα. Η ιστορία του κοινωνικού ανθρώπου μετατρέπεται σε ιστορία «λόγων», τη θέση της κοινωνικής - ιστορικής πράξης λαμβάνουν οι ποικίλες λεκτικές πρακτικές του ανθρώπου (pratiques discursives). Ο Foucault βάζει στη θέση της Ιστορίας μια «αρχαιολογία», η οποία περιγράφει τους λόγους σαν εξειδικευμένες πρακτικές, σημειώνοντας μια ρήξη με τη μαρξιστική φιλοσοφία: η αρχαιολογία δεν είναι η επιστροφή στο ίδιο το μυστικό της ρίζας, της καταγωγής, είναι η συστηματική περιγραφή ενός λόγου – αντικείμενου. Στην *Αρχαιολογία της Γνώσης* ορίζεται η «νέα ιστορία» ως οργανική ενσωμάτωση της διαφοράς στον ιστορικό λόγο. Η ασυνέχεια εντοπίζεται και αναδεικνύεται στην ιστορική έρευνα, παρατηρείται

² Storey (1973), Φουκό (1975), Marwick (1985), Derrida (1993), Williams (1994), Βαμβακίδου (2001), Καρακατσάνη (2001), Hobsbawm (2002), Κόκκινος (2003), Μαυροσκούφης (2005), Mattozzi (2006), Smith (2006).

η μετατόπιση του ασυνεχούς και προβάλλεται το αίτημα για τη γενική/σφαιρική/ολιστική θεώρηση και ιστοριογραφική ανασυγκρότηση του παρελθόντος (Foucault, 1969: 15-25).

Η νέα Ιστορία, όπως διαμορφώθηκε στις αρχές του 20ού αιώνα (Burke, 1991: 1-23), αποδέχεται τη διάκριση του ιστορικού γεγονότος από την ερμηνεία του, αλλά δε δέχεται την ισοτιμία των ιστορικών ερμηνειών, ενώ δίνεται έμφαση στο διεπιστημονικό χαρακτήρα των ιστορικών εγχειρημάτων και στην ιστορική ανάλυση ενάντια στην ιστορική αφήγηση. Όταν διαφορετικοί άνθρωποι, διαφορετικές ομάδες και τάξεις ρωτούν: «τι σημαίνει η ιστορία για μένα/μας και πώς μπορεί αυτό να χρησιμοποιηθεί ή να μην χρησιμοποιηθεί σωστά», τότε διαπιστώνουμε ότι η ιστορία γίνεται *ιστορία-πρόβλημα* όσον αφορά τη χρήση και τη διαχείρισή της, αλλά όχι και τον ορισμό της.

Ο Μαρξ, ο οποίος γράφει για την *Ιστορία* στο έργο «18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη», σχολιάζει το λάθος που κάνουν οι λεγόμενοι αντικειμενικοί ιστορικοί, καθώς παρουσιάζουν το πραξικόπημα σαν μια ιστορική απολογία του ήρωα. Αντιθέτως, «*αποδεικνύει πως η πάλη των τάξεων στη Γαλλία δημιούργησε τέτοιες συνθήκες και σχέσεις που έδωσαν τη δυνατότητα σ' ένα μέτριο και γελοίο πρόσωπο να παίξει το ρόλο του ήρωα*». Υποστηρίζει επίσης, ότι: «*οι άνθρωποι δημιουργούν την ιστορία τους, αλλά δεν τη δημιουργούν ακριβώς όπως θα ήθελαν, μέσα σε συνθήκες που τις διαλέγουν οι ίδιοι, αλλά μέσα σε συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, που είναι δοσμένες και κληροδοτήθηκαν από το παρελθόν*»³. Για την υλιστική αντίληψη της Ιστορίας, «*η ιστορία είναι συγκεκριμένη, τραχιά και ποικιλόμορφη με συνδυασμούς και προοπτικές και όποιος εξιστορεί βρίσκεται συνεχώς μπροστά σε πράγματα που φαίνονται διακεκριμένα, ανεξάρτητα και καθ' εαυτά. Η δυσκολία βρίσκεται στο να συλλάβουμε το σύνολο σαν σύνολο και να διακρίνουμε τις σχέσεις με διάρκεια από τα σύντομα συμβάντα*» (Singer, 2006).

Μεθοδολογία

Στην παρούσα μελέτη αναρωτιόμαστε για τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του «Νέου Σχολείου», που φαίνεται να συγκροτούν το πλαίσιο προσαρμογής της υποχρεωτικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα στον επικυρίαρχο τεχνοκρατικό φιλελευθερισμό, όπως αυτός επιβάλλεται από την ευρύτερη καπιταλιστική αναδιάρθρωση. Υποστηρίζουμε ότι το «Νέο Σχολείο» δε συνιστά εγχείρημα εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης που αφορά σε καινοτόμες προσεγγίσεις στη σχολική διδακτική και την προαγωγή πρωτοποριακών παιδαγωγικών αρχών.

Αντλώντας από την κλασική θεωρία της αναπαραγωγής και της αντιστοιχίας σχολικής γνώσης και συμπεριφοράς στον καπιταλιστικό οικονομικό καταμερισμό εργασίας, αλλά και του διαρκούς επανακαθορισμού των πολιτιστικών χαρακτηριστικών των υποκειμένων της εκπαίδευσης ως προς τον κοινωνικό καταμερισμό στον καπιταλισμό, προσφεύγουμε και στο πεδίο των πολιτισμικών σπουδών, όπως μαρξιστικά και μεταμαρξιστικά διαμορφώθηκαν⁴.

Ειδικότερα, υποστηρίζουμε τα θεωρητικά και μεθοδολογικά σχήματα που αναδεικνύουν το σχολείο ως πεδίο αφομοίωσης και κομφορμισμού που καλλιεργούνται στις εκπαιδευτικές διαδικασίες και εγχαράσσουν έμφυλα, εθνικά, φυλετικά, πολιτισμικά και ταξικά πρόσημα, αναγκαία για την προσαρμογή στις υπάρχουσες κεφαλαιοκρατικές δομές, νομιμοποιώντας σε ιδεολογικό, κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο τις κυρίαρχες οικονομικές

³ Μαρξ, Κ. (1996). *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* (1852). (μετάφρ.: Φ. Φωτίου). Αθήνα: Θεμέλιο.

⁴ Ενδεικτικά, παραπέμπουμε στα θεωρητικά σχήματα των Williams (1958), Willis (1977 & 1978), Edgar & Sedgwick (2002), Andrew & Sedgwick (2005).

σχέσεις. Με γνώμονα τις νεο-μαρξιστικές ερμηνείες της νέας κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης που φωτίζει, μέσω της συμβολικής αλληλεπίδρασης, τις διαπροσωπικές σχέσεις στην καθημερινότητα της σχολικής τάξης, αποτυπώνοντας νόρμες, νοοτροπίες, προσδοκίες, το λόγο (discourse) της εξουσίας και της ισχύος στα δρώντα υποκείμενα (μαθητές, εκπαιδευτικούς, γονείς), ανατρέχουμε στη ριζοσπαστική κριτική παιδαγωγική: γιατί αυτή γεφυρώνει το πολυσχιδές πολιτικό πρόταγμα για κοινωνική απελευθέρωση (άρση των ταξικών διακρίσεων) και κοινωνική δικαιοσύνη, με την παιδαγωγική που δεν αποκλείει, αλλά ενισχύει την πολυμορφία σε μια αντίπαλη, αντι-ηγεμονική και δημόσια παιδαγωγική (βλ. σχετικά, Sarup, 2006).

Κάθε πολιτικο-ηθικού ύφους και περιεχομένου ανασυγκρότηση προϋποθέτει την επίγνωση ότι απαιτείται μια θεωρία για το υποκείμενο, μια οντολογία, μία θεωρία για τον άνθρωπο ως προϋπόθεση για την σύμπληξη θεωρίας – πράξης, για την πορεία σε έναν δίκαιο και βαθύτερα δημοκρατικό κόσμο. Βασικός στόχος είναι να κατανοήσουμε, μελετήσουμε και να εκδιπλώσουμε τις επιστημολογικές δυνατότητες μίας πρότασης που θέτει ως ανοιχτή προβληματική ερωτήματα:

- Ποιο είναι το *υποκείμενο* στη διδασκαλία της Ιστορίας;
- Τι ακριβώς διδάσκουμε στο μάθημα της Ιστορίας (περιεχόμενο), σε ποιους απευθυνόμαστε (διαμόρφωση προσωπικών χαρακτηριστικών), για ποιον λόγο, ποιοι θέτουν τα ερωτήματα και γιατί;

Έτσι, στοιχειοθετήσαμε τρεις πιθανούς τρόπους/μεθόδους που μπορούμε να επεξεργαστούμε τις υποθέσεις και τις σκέψεις μας: α) ποιοτική ανάλυση περιεχομένου -και ειδικότερα κριτική ανάλυση λόγου⁵- των σχολικών εγχειριδίων, β) κριτική της εκπαιδευτικής πολιτικής, γ) σύνθεση μιας παιδαγωγικής μέσω της κριτικής διαλεκτικής ανάλυσης.

Προς ανάδειξη των παραπάνω, παραθέτουμε έναν ενδεικτικό τρόπο κατασκευής της υποκειμενικής θέασης της Ιστορίας με τα ιδεολογικά και πρακτικά στοιχεία που αντιστοιχούν στις σύγχρονες καπιταλιστικές διεργασίες, προβαίνοντας σε κριτική ανάλυση λόγου στα περιεχόμενα μιας ενότητας του σχολικού εγχειριδίου της Ιστορίας της Ε΄ Δημοτικού⁶. Για τις ανάγκες λοιπόν της πολιτικοϊδεολογικής μελέτης, επιλέχθηκαν τα κεφάλαια 13-16 της τρίτης (Γ΄) ενότητας του βιβλίου της Ιστορίας του μαθητή της Ε΄ τάξης του Δημοτικού σχολείου, λόγω της βαθιάς πολιτικής απόχρωσης και των επιμέρους πολιτικών μηνυμάτων που αναδύονται, σε συμβολικό ή σε δηλωτικό πεδίο. Η τρίτη ενότητα του βιβλίου έχει εμβληματικό πολιτικό περιεχόμενο, καθώς στις σελίδες της προδιαγράφεται το βασικό πλαίσιο μετάβασης από το Ρωμαϊκό στο Βυζαντινό κόσμο, με αναφορές στις κοινωνικές, δικαιοδικές-νομικές, οικονομικές, πολιτισμικές και πολιτικές δομές, συμπυκνώνοντας την ανάλυση στην παρουσίαση του Βυζαντινού Αυτοκράτορα.

⁵ Η κριτική ανάλυση λόγου αποτελεί ερευνητική μέθοδο που προσεταιρίζεται το μαρξιστικό παράδειγμα και, συνεπώς, κάθε άλλο παρά διακηρύσσει την πολιτική της ουδετερότητα. Αντιθέτως, μάλιστα, αυτοπροσδιορίζεται ως κριτική προσέγγιση που υπηρετεί την ιδέα της κοινωνικής αλλαγής, στο πλευρό πάντα των καταπιεσμένων και στο όνομα της τελικής τους χειραφέτησης. Αποβλέπει δε, στην αποκάλυψη του ρόλου των ρηματικών πρακτικών στην αναπαραγωγή άνισων σχέσεων εξουσίας και θέτει τα πορίσματα της κριτικής ανάλυσής της στην υπηρεσία του αγώνα για μια ριζοσπαστική κοινωνική αλλαγή. Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με το μεθοδολογικό εργαλείο της «κριτικής ανάλυσης λόγου», βλ. ενδεικτικά Phillips & Jørgensen (2009).

⁶ Γλεντής, Στ., Μαραγκουδάκης, Ελ., Νικολόπουλος, Ν., & Νικολοπούλου, Μ. (2011). (στ΄ έκδοση). *Ιστορία Ε΄ Δημοτικού. Στα βυζαντινά χρόνια*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.

Ανάλυση-συζήτηση του περιεχομένου του σχολικού εγχειριδίου Ιστορίας της Ε΄ Δημοτικού Υποενότητα 13

Ανοίγοντας κανείς το βιβλίο στη συγκεκριμένη ενότητα (ενότητα Γ΄), έρχεται σε οπτική επαφή με τον τίτλο ως σημαίνον-λεζάντα που προσανατολίζει τον αναγνώστη: «*Το Βυζαντινό κράτος μια δύναμη που μεγαλώνει*» (σχ. εγχειρίδιο, σ. 41) που, σε συμβολικό επίπεδο, δημιουργεί προσδοκίες για ενασχόληση με μια περίοδο ακμής, ευημερίας και δύναμης της αυτοκρατορίας.

Διαβάζοντας το εισαγωγικό ένθετο, ακριβώς κάτω από τον τίτλο της υποενότητας 13, διαπιστώνεται μια προσπάθεια θετικής προδιάθεσης του αναγνώστη, από την αρχή ακόμη, όσον αφορά το πρόσωπο –και, επομένως, το αξίωμα και την εξουσία- του αυτοκράτορα. Με άλλα λόγια, ο Ιουστινιανός συνδέεται εξ αρχής με την ευρύτερη περίοδο ακμής και δύναμης της αυτοκρατορίας και με την επιμέρους επιτακτική ανάγκη επίλυσης γεωστρατηγικών και εσωτερικών διοικητικών προβλημάτων.

Η συνέχεια δεν εκπλήσσει, γιατί στο κείμενο διευκρινίζονται όσα ήδη υπονοήθηκαν σημειολογικά: στην τρέχουσα δύσκολη συγκυρία, αναλαμβάνει ο νέος αυτοκράτορας, ο οποίος «...διακρινόταν για τις γνώσεις του, την εργατικότητα του και την τόλμη του να αντιμετωπίζει δυσκολίες» (σχ. εγχ., σ. 42), ακόμη και για την ικανότητα να επιλέγει τους πλέον κατάλληλους συνεργάτες⁷.

Τα προσόντα αυτά του εξασφαλίζουν επιτυχείς παρεμβάσεις και θεσπίσεις μιας σειράς γρήγορων και αποτελεσματικών μέτρων για την ήδη αξιολογημένη «...καλή λειτουργία του κράτους και για την άμυνα των συνόρων της αυτοκρατορίας» (σχ. εγχ., σ. 42). Ωστόσο, είναι πολύ ενδιαφέρον να δούμε, στην απαρίθμηση των μέτρων που ακολουθεί, την εξύμνηση των προσόντων του αυτοκράτορα. Δύο από αυτά, τα θεωρούμε εξαιρετικά μεγάλης σημασίας: «κατάργησε τα προνόμια των Δήμων...» (σχ. εγχ., σ. 42) το οποίο, ωστόσο, αναφέρεται από κοινού με το μέτρο για την απαγόρευση των μεγαλοκτηματιών να κατάσχουν τα κτήματα των μικροϊδιοκτητών για χρέη που τους όφειλαν⁸.

Έτσι, λαμβάνοντας υπόψη την ιδιαίτερη υπογράμμιση που περιλαμβάνει το κείμενο στις λέξεις «προνόμια» και «Δήμων», σε αντιστοιχία με το ταυτόχρονα προβεβλημένο μέτρο περί κατάργησης του προαναφερόμενου προνομίου των μεγαλοϊδιοκτητών, υποθέτουμε, ότι

⁷ Σε μια προσπάθεια προσέγγισης των ιστορικών πηγών, σημειώνουμε ότι οι βυζαντινές πηγές παρουσιάζουν τον Ιουστινιανό ως φιλόδοξο, αυταρχικό, πεισματάρη, μεγαλομανή και σπάταλο. Όσον αφορά τους συνεργάτες του, διαφωτιστικά είναι όσα προκύπτουν από την ιστορική βιβλιογραφική έρευνα. Αναφέρουμε επίσης ότι ο Καππαδόκης ήταν ανώτατος κρατικός υπάλληλος με πολλές ικανότητες, αλλά κλέφτης και αισχρός, ο άνθρωπος «με τα μεγάλα σαγόνια». Είχε επινοήσει επίσης ολόκληρο σύστημα βασιανιστηρίων στις φυλακές. Από την άλλη μεριά ο Τριβωνιανός καταγράφεται ως ονομαστός νομικός, αλλά ο πλέον παραδόσιτος (βλ. Κορδάτο, 1974:113-114,122). Όσον αφορά τους στρατηγούς του, ο Βελισάριος θεωρούνταν ικανότατος, ωστόσο, συγκέντρωνε την απόλυτη καχυποψία του Ιουστινιανού, εξαιτίας διαφόρων φημών περί απόπειρας σφετερισμού του θρόνου (εξάλλου, κατηγορήθηκε για επιβουλή και προδοσία τουλάχιστον 4 φορές) και της μεγάλης δημοτικότητας που απολάμβανε στο στράτευμα. Ο Ναρσής συγκέντρωνε τα προσόντα που χρειαζόνταν, για να καταστεί αδιαφιλονίκητος: ήταν θαρραλέος και πείσμων, παρόλο που υπολείπονταν παιδείας. Δεν θεωρείτο επικίνδυνος, γιατί ως ευνούχος, σύμφωνα με τις παραδόσεις, δεν ήταν δυνατό να έχει βλέψεις για διεκδίκηση του θρόνου. Επιπρόσθετα, απολάμβανε της απόλυτης εμπιστοσύνης της Θεοδώρας, γεγονός που από μόνο του λειτουργούσε καταλυτικά (βλ. Λουγγή, 2011:106-108). Άλλωστε, ο Ιουστινιανός, παρόλο που στο σχολικό εγχειρίδιο προβάλλεται ως ιδιαίτερα αποφασιστικός, μάλλον υπέκειτο σε επιρροές ισχυρών προσωπικοτήτων, όπως των στενών συνεργατών του και ιδιαίτερα της συζύγου του. Η Αυγούστα μονοπωλούσε την απόλυτη αδυναμία του αυτοκράτορα, σε σημείο που συχνά τον υποκαθιστούσε κατά τη λήψη αποφάσεων σε σημαντικά ζητήματα (βλ. Χριστοφιλοπούλου, 1996:253-260). Σύμφωνα με τον Ντιλ (2003:63-91) η αυτοκράτειρα ήταν ανενδοίαστη κι αδίστακτη, φιλόδοξη και μνησικακή, παρασηκηνιακή και ραδιούργα, δεσποτική και βίαιη, συνάμα ευφυέστατη και σαγηνευτική. Ήλεγχε τον αυτοκράτορα απόλυτα, αφού αυτός εμφανιζόταν συχνότατα αναποφάσιτος κι επιρρεπής.

⁸ Στο σχετικό σημείο αναφέρεται ακριβώς: «Κατάργησε τα προνόμια των Δήμων και απαγόρευσε στους μεγαλοκτηματίες να παίρνουν τα κτήματα των μικροϊδιοκτητών γειτόνων τους, για χρέη που τους όφειλαν» (σχολικό εγχειρίδιο, σ. 42).

πρόκειται για ταύτιση των δύο εννοιών (Δήμων και μεγαλοϊδιοκτητών) ως προς την απόλαυση ιδιαίτερων προνομίων⁹.

Ταύτιση, που αναιρείται σε κάποιο σημείο παρακάτω, γιατί οι Δήμοι φέρονται ως εκπρόσωποι του λαού, ενώ αντίθετα, επιρρώνεται σε άλλο σημείο, διαχωρίζοντάς τους και πάλι από τη μεγάλη λαϊκή μάζα: συντελώντας έτσι, στη δημιουργία μιας απόλυτης σύγχυσης μεταξύ των δύο όρων -πολύ σημαντικών και καθοριστικών, για την ορθή κριτική¹⁰ προσέγγιση της ιστορικής περιόδου- που, βέβαια, συμπυκνώνει μια πολύ συγκεκριμένη άποψη και προβεβλημένη προτεραιότητα σχετικά με την απολίτικη και, συνεπώς, αταξική πρόσληψη και κατανόηση της ιστορικής πραγματικότητας¹¹.

Έτσι λοιπόν, το φιλολαϊκό μέτρο της κατάργησης της δυνατότητας κατάσχεσης περιουσιακών στοιχείων του λαού από τους μεγαλοκτηματίες, απογυμνώνεται από το πολιτικό του πλαίσιο –δε συζητούνται οι βαθείς ταξικές ανισότητες που υφίσταντο στην κοινωνία του Βυζαντίου¹² και που καθιστούσαν αναγκαία τη λήψη του συγκεκριμένου μέτρου- και, ταυτόχρονα, επιχειρείται η αποδυνάμωση της υφιστάμενης κοινωνικής αδικίας με την αναφορά της κατάργησης ιδιαίτερων προνομίων και στους Δήμους.

Προκύπτει, έτσι, η αναγκαιότητα λήψης μέτρων κατά της αδικίας, από όποια πλευρά κι αν εκπορεύεται αυτή και προβάλλεται, αυθαίρετα μια γενικευμένη σήψη προς όλες τις κατευθύνσεις, που η κατάδειξη της επισύρει δικαιωματικά την παρέμβαση του αυτοκράτορα ως μιας υπέρτατης αρχής, απόλυτα δίκαιης κι αμερόληπτης ως προς τα επιμέρους συντεχνιακά συμφέροντα: δεν εξιστορούνται οι βίαιες ταξικές συγκρούσεις στη βάση διεκδίκησης διαφορετικών συμφερόντων από ποιοτικά διαφορετικές κοινωνικές ομάδες.

Στα πλαίσια αυτής της «ανιστορικής» παρουσίασης των γεγονότων, οι φορείς πολιτικής

⁹ Οστόσο, λείπει από τη σχολική αφήγηση η παράθεση περαιτέρω ιστορικών στοιχείων που θα καθιστούσαν σαφέστερη την εξιστόρηση. Για παράδειγμα, δεν αναφέρεται ότι η έντονη συμπάθεια του Ιουστινιανού και του συναυτοκράτορα θείου του Ιουστίνου του Α΄ προς το Δήμο των Βένετων, οδήγησε στην απόλυτη άσκηση τρομοκρατίας των τελευταίων προς το τμήμα του λαού που υπαγόταν στον αντίπαλο Δήμο των Πρασίνων, με αποτέλεσμα η κατάσταση να ξεφύγει από τον έλεγχο της κεντρικής εξουσίας και να αναγκάσει τον αυτοκράτορα, πρωτίστως, στη βίαιη καταστολή των γεγονότων και, σε δεύτερη φάση, στην έκδοση αυστηρότατου διατάγματος που απαγόρευε την αταξία σε ολόκληρη την αυτοκρατορία από οποιοδήποτε χρώμα του Ιππόδρομου κι αν προερχόταν. Έτσι, οι Δήμοι τοποθετούνταν σε ίση μοίρα απέναντι στην κρατική εξουσία, η οποία τώρα δε μεροληπτούσε, αλλά ωστόσο, απειλούσε ολόκληρο το λαό και τον οδηγούσε σε εκδήλωση γενικευμένης λαϊκής αγανάκτησης (Λουγγής, ό.π.:114) που εξελίχθηκε σε εξέγερση (βλ. «Στάση του Νίκα», παρακάτω).

¹⁰ Ο Νιούμαν αναφέρει σχετικά ότι εκεί όπου υπάρχει κριτική δύναμη, η ιστορία παύει να είναι ένα βιβλίο με αφηγήσεις και η βιογραφία ένα μυθιστόρημα, ούτε οι διαφόρων ειδών ζωηρές περιγραφές μπορούν να αντικαταστήσουν τους συλλογισμούς (βλ. Γκράμσι, 2005β:42).

¹¹ Κατά το Λουγγή (ό.π.:17,19,28) η αστική ιστοριογραφία ερμηνεύει τα γεγονότα με βάση την ανθρώπινη προσωπικότητα και τις προθέσεις της, παραγνωρίζοντας τις αναγκαίες κοινωνικές διαδικασίες και τις εκάστοτε ιστορικές συγκυρίες μέσα στις οποίες εντάσσεται και δρα το άτομο και η ομάδα: με άλλα λόγια, μη λαμβάνοντας υπόψη τη διαλεκτική σχέση των πραγμάτων. Αντιθέτως, η μαρξιστική αντίληψη της ιστορίας θεωρεί τη βυζαντινή κοινωνία, σε όλες τις επιμέρους περιόδους, μια κοινωνία ταξική, όπου ο χαρακτήρας των συγκρουόμενων τάξεων αλλάζει διαλεκτικά και σε συνάρτηση με τα κοινωνικά συστήματα (δουλοκτητικό και φεουδαρχικό) που διαδέχονται το ένα το άλλο, επαληθεύοντας τον ταξικό χαρακτήρα των κοινωνικών αγώνων.

¹² Σε πείσμα της παράλειψης του σχολικού εγχειριδίου, παραθέτουμε το γνωστό, πολύ χαρακτηριστικό απόσπασμα των Μαρξ & Ένγκελς (1997α:15-16) στην αρχή του «Μανιφέστου του κομμουνιστικού κόμματος», όπου θεωρούμε ότι αποκαθίσταται η ιστορική αλήθεια: «*Η ιστορία όλων των κοινωνιών που υπήρξαν μέχρι σήμερα είναι η ιστορία των ταξικών αγώνων. Ελεύθερος και δούλος, πατρικός και πληθίος, φεουδαλικός κύριος [αριστοκράτης] και δουλοπάροικος, μάστορας και κάλφας, κοντολογίς καταπιεστής και καταπιεζόμενος, βρίσκονταν σε διαρκή αντιπαράθεση(...)* που κάθε φορά τελείωνε είτε με έναν επαναστατικό ανασχηματισμό ολόκληρης της κοινωνίας είτε με τον κοινό όλεθρο των αντιμαχόμενων τάξεων. Σε παλιότερες ιστορικές περιόδους, βρίσκουμε σχεδόν παντού μια πολύπλοκη διευσθέτηση της κοινωνίας σε ποικίλες τάξεις, μια πολυεπίδη διαβάθμιση της κοινωνικής ιεραρχίας. Στην αρχαία Ρώμη έχουμε πατρικούς, υπείς, πληθίους, δούλους: στο Μεσαίωνα φεουδαλικούς κυρίους [φεουδάρχες], υποτελείς, μαστόρους, καλφάδες, παραγικούς, δουλοπάροικους: και σχεδόν σε όλες αυτές τις τάξεις βρίσκουμε, και πάλι, ιδιαίτερες διαβαθμίσεις(...)».

εξουσίας φαίνεται να αναλαμβάνουν ρόλους προστάτη των δημόσιων λαϊκών συμφερόντων (ο αυτοκράτορας απαγορεύει τις δημεύσεις)¹³.

Τελικά, ο «ελέω Θεού»¹⁴ αυτοκράτορας αποδίδει τη δικαιοσύνη, καταργώντας προνόμια και ανισότητες.

Το έτερο από τα δύο μέτρα, που αξίζουν ιδιαίτερης ανάλυσης, είναι η φορολόγηση των πολιτών «...σύμφωνα με τα εισοδήματά τους»(σχ. εγγ., σ. 42).

Η επιγραμματική αναφορά του βιβλίου σε αυτό δημιουργεί την εντύπωση μιας απόλυτα δίκαιης ρύθμισης, γιατί οδηγείται ο αναγνώστης σε συνειρμούς, στη βάση των οποίων προβάλλεται αδήριτη η ανάγκη να φορολογούνται οι πλουσιότεροι περισσότερο και οι φτωχότεροι λιγότερο. Ωστόσο, αποκρύπτεται το βασικό γεγονός ότι μια, έστω και με μικρότερο ποσοστό, φορολόγηση των εισοδημάτων των φτωχότερων στρωμάτων, δεν εξισώνεται σε καμία περίπτωση με μια φορολόγηση με μεγαλύτερο συντελεστή των ισχυρότερων.

Έτσι προσπερνιέται, το σημαντικότερο σημείο όπου εδραιώνεται η δομή και η λειτουργία μιας εκμεταλλευτικής κοινωνίας. Το γεγονός, δηλαδή, ότι οι φτωχότεροι έχουν ήδη πληρώσει βαρύ το τίμημα με την απόλυτη αλλοτρίωση που έχουν υποστεί μέσω της αποξένωσής τους από τα μέσα της παραγωγής και της μετατροπής τους σε εμπορεύματα με τη δέσμευση του μοναδικού τους περιουσιακού στοιχείου, της εργατικής τους δύναμης, στη βάση της παραγωγής υπεραξίας για τα αφεντικά τους. Αποκρύπτεται επίσης το ερώτημα, γιατί να υπάρχουν ταξικές αντιθέσεις σε μια κοινωνία, γιατί να υπάρχουν πλούσιοι και φτωχοί, αλλά αντιθέτως, θεωρώντας το ως νομοτέλεια, δείχνουμε να το αποδεχόμαστε και να διαπραγματευόμαστε απλά τους όρους συνέχισης της ύπαρξής του.

Έτσι δεν αμφισβητείται η βάση της παθογένειας στην εκμεταλλευτική προφουδαρχική¹⁵

---

¹³ Ο Κορδάτος (ό.π.: 115-117) αμφισβητεί έντονα τη γενικότερη νομοθετική και διοικητική μεταρρύθμιση του Ιουστινιανού, την οποία σπεύδει να αποδώσει στη διαμόρφωση νέων παραγωγικών σχέσεων στις ανατολικές και δυτικές επαρχίες της αυτοκρατορίας –που καθιστούσαν άκρως αναχρονιστικές και αναποτελεσματικές τις υφιστάμενες διοικητικές και νομοθετικές διατάξεις- και όχι στη φερόμενη μεγαλοφυΐα του αυτοκράτορα. Επιπλέον, ο περιορισμός της υπερσυγκέντρωσης της γης στα χέρια των ισχυρών και η προστασία των μικροαγροτών από τους μεγαλογαιοκτήμονες είχε διπλή προοπτική: απέβλεπε, αφενός, στην αποτροπή ερήμωσης μεγάλων εκτάσεων γης στην επαρχία και τη συνεπαγόμενη πτώση της παραγωγής και, αφετέρου, την αποφυγή δημιουργίας στασιαστικών κινημάτων από τους μικροαγρότες -ιδιαιτέρα των ανατολικών επαρχιών- που αγανακτισμένοι προσχωρούσαν στο κόμμα των μονοφυσιτών που εκπροσωπούσαν από το Δήμο των Πρασίνων -το οποίο βέβαια, αντιτίθετο στα σχέδια του αυτοκράτορα για επέκταση στη Δύση- και δημιουργούσαν χωριστικές τάσεις και εδραίωναν ένα γενικότερο πνεύμα ανταρσίας και αμφισβήτησης προς το πρόσωπο του αυτοκράτορα. Προφανώς, λοιπόν, δεν επρόκειτο για συνειδητή φιλολαϊκή πολιτική ενός κοινωνικού κράτους, που είχε στόχο την αναδιανομή του συλλογικού πλούτου και την απόδοση των μέσων παραγωγής σε όσους τα χρησιμοποιούσαν για να παράγουν. Μάλλον επρόκειτο για αυτό που αναφέρει ο Κορδάτος, ότι: «Η καπιταλιστική κοινωνία, από το τέλος του μεσαίωνα και δώθε, βρήκε στο ρωμαϊκό δίκαιο το καλύτερο σύστημα απονομής της δικαιοσύνης, που εξυπηρετούσε τα συμφέροντά της» (ό.π.:116). Εξάλλου, κατά τον Γκράμσι (2005α: 92) η αναγέννηση του ρωμαϊκού δικαίου, δηλαδή της βυζαντινής κωδικοποίησης της ρωμαϊκής μεθόδου λύσης των προβλημάτων του δικαίου, αντιστοιχεί στην εμφάνιση μιας κοινωνικής ομάδας που επιθυμεί ένα μόνιμο νομοθετικό πλαίσιο, ικανό να θέτει τα όρια της ατομικής βούλησης στα πλαίσια της ευρύτερης πάλης, ώστε να μπορεί να αναπτύξει τις κρυμμένες δυνάμεις της, για την ιστορική αποστολή της να ηγηθεί έναντι των υπολοίπων ομάδων.

¹⁴ Πρόκειται για τη θεωρία του «μοναρχισμού» (regalismo), που υπερασπίζεται την εξουσία του μονάρχη/βασιλιά ως περισσότερο αποτελεσματική και εξαιτίας της Θεϊκής καταγωγής της, είτε έμμεσα (μέσω του λαού) είτε άμεσα («ελέω Θεού βασιλεύς») (Γκράμσι, 2005α:99, 180). Σε όλο το χρονικό εύρος της περιόδου του Βυζαντίου, το κύρος και η εξουσία του αυτοκράτορα συντίθενται στη βάση της απόλυτης ιδέας της Θεϊκής του καταγωγής. Ολόκληρος ο πολιτισμένος κόσμος ανήκει στον «εκλεκτό του Θεού» αυτοκράτορα, ο οποίος ρυθμίζει τόσο τα του κράτους όσο και τα του κλήρου και της εκκλησίας (Mango, 2006:73-74 και Γλύκατζη-Αρβελέρ, 2011).

¹⁵ Αξίζει να σημειωθεί ωστόσο ότι, κατά τη μαρξιστική ιστοριογραφία, παρόλο που οι φουδαρχικές σχέσεις παραγωγής είναι εκείνες που κυριαρχούν στο μεγαλύτερο μέρος της Ιστορίας του Βυζαντίου, η περίοδος μεταξύ 4^{ου} και 7^{ου} αι. -η περίοδος, δηλαδή, όπου εντάσσεται και η βασιλεία του Ιουστινιανού- θεωρείται ως περίοδος κατάρρευσης του δουλοκτητικού συστήματος και όχι ακόμη ως προφουδαρχική (η τελευταία περιοδολογείται μεταξύ του 7^{ου} και του 9^{ου} αι.) (βλ. Λουγγή, ό.π.:25).

κοινωνία του Βυζαντίου κατά την εποχή του Ιουστινιανού, και το ενδιαφέρον εντοπίζεται σε μια προσπάθεια εξωραϊσμού του εκμεταλλευτικού καθεστώτος, εφευρίσκοντας, με επικοινωνιακού τύπου πρακτικές, μια ηθική της άρχουσας τάξης που ενδιαφέρεται να αμβλύνει τις υφιστάμενες ανισότητες, λαμβάνοντας μέτρα που, αντιθέτως, τις νομιμοποιούν και τις καθιερώνουν.

Η υποενοότητα προς το τέλος της, αναπαράγει περισσότερες συγχύσεις, με αναφορές σχετικά με τα αποτελέσματα των παραπάνω μέτρων. Η έντονη υπογράμμιση του όρου «μεταρρυθμίσεις», υποκαθιστά μια απολογητική διάθεση σχετικά με την απόκρυψη και διαστρέβλωση του ρεφορμιστικού χαρακτήρα των συγκεκριμένων μέτρων που ονομάστηκαν στο κείμενο «μεταρρυθμίσεις»¹⁶.

Επιπλέον, λαός και δήμοι αντιμετωπίζονται σαν δύο διακριτά μορφώματα -με διαφορετικά κι αντίθετα συμφέροντα- που, εντελώς ανιστορικά κι αυθαίρετα, τοποθετούνται το ένα έξω από το άλλο¹⁷.

Έτσι, ο λαός φέρεται ικανοποιημένος από τα μέτρα, σε αντιπαράθεση με τους Δήμους που φαίνεται να ενοχλούνται και, ακόμη περισσότερο, με τους προνομιούχους που θίγονται άμεσα. Εκείνο που αναδεικνύεται αλώβητο κι ενισχυμένο από την ασάφεια και τις αντιφάσεις της όλης διήγησης, είναι το κύρος του αυτοκράτορα, και η αίσθηση ενός φιλολαϊκού και δίκαιου άρχοντα.

Έτσι, οι ιστορικά τεκμηριωμένες, συνεπείς προσπάθειες του θρόνου να χειραγωγεί το λαό, διαιρώντας τον και αποξενώνοντάς τον από τα δικά του συλλογικά όργανα (βλ. Δήμους) με σκοπό την εξυπηρέτηση των εκάστοτε πολιτικών βλέψεων, φαίνεται να αποτυπώνεται με συνέπεια στο κείμενο, δημιουργώντας ταυτόχρονα το ερώτημα, *πώς είναι δυνατό να είναι ικανοποιημένος ένας λαός, όταν θίγονται οι σύλλογοι και οι οργανώσεις του.*

Από το κείμενο, βέβαια, δεν απουσιάζει η απόδοση μιας οικονομικίστικης πολιτικής που προβαίνει σε περικοπές στα εισοδήματα των πολιτών, για να εξοικονομηθούν χρήματα, τα οποία και διατίθενται σε μεγάλο ποσοστό για στρατιωτικούς εξοπλισμούς,¹⁸ προκειμένου να

¹⁶ Το σχετικό χωρίο στο κείμενο έχει ως εξής: «...Οι μεταρρυθμίσεις αυτές ικανοποίησαν το λαό, αλλά ενόχλησαν τους δήμους και δυσαρέστησαν τους προνομιούχους. Έφεραν όμως στο κράτος πολλά χρήματα, με τα οποία ο Ιουστινιανός έκανε έργα σημαντικά για την εποχή του...» (σχ. εγχειρίδιο, σ. 42).

¹⁷ Στη σχετική βιβλιογραφία των Βυζαντινών χρόνων περιλαμβάνονται εκτενείς περιγραφές των Δήμων, ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της διοίκησης του Βυζαντινού κράτους. Αναφέρονται χαρακτηριστικά, ότι επρόκειτο για οργανωμένα τμήματα του λαού και θεωρούνταν πολύ φυσικό για τον οποιονδήποτε πολίτη (ακόμη και για τον αυτοκράτορα) να ανήκει σε έναν από αυτούς. Το ενδιαφέρον των λαϊκών στρωμάτων για τους Δήμους ήταν πολύ μεγάλο, ακόμη και του γυναικείου πληθυσμού. Αρχικά ήταν επιφορτισμένοι με τη διεξαγωγή των αρματοδρομιών στον Ιππόδρομο (αθλητικά σωματεία), με την πάροδο των χρόνων, ωστόσο, απέκτησαν πολιτική ισχύ και οργάνωση στη βάση διακριτών κοινωνικών και θρησκευτικών γνωρισμάτων. Έτσι, για παράδειγμα, οι Πράσινοι ήταν πολυαριθμότεροι και λαϊκότεροι με συμπάθεια προς το μονοφυσιτισμό, ενώ οι Βένετοι ολιγάριθμοι, αριστοκρατικότεροι και έκλιναν προς την Ορθοδοξία. Ανάλογη ήταν και η προσπάθεια πολιτικής χειραγώγησής τους, ως κομματικά όργανα, από τους διάφορους αυτοκράτορες κατά τη διάρκεια της Βυζαντινής Ιστορίας (χαρακτηριστική η περίπτωση κομματικής χρησιμοποίησης των Βένετων από τον Ιουστινιανό). Σε περιόδους έκτακτης ανάγκης συνέβαλλαν ακόμη και στην οργάνωση της άμυνας της πόλης. Τέλος, είχαν το δικαίωμα δημόσιας έκφρασης παραπόνων για την εκάστοτε αυτοκρατορική πολιτική, προς τη σύγκλητο και ενώπιον του ίδιου του αυτοκράτορα, πριν τη τέλεση των αγώνων μέσα στον Ιππόδρομο. Προφανώς, επρόκειτο για ένα είδος θεσμού που λειτουργούσε ως πολιτικό μέσο πίεσης της εκάστοτε πολιτικής του Θρόνου -μαζί με την Εκκλησία και, λιγότερο, τη Σύγκλητο- ένα μέσο ελέγχου του θεσμού της απόλυτης μοναρχίας. Ήταν οι μόνες πολιτικές οργανώσεις με δημοκρατική ιδεολογία (βλ. σχετικά, Κορδάτο, 1974:128, Χριστοφιλοπούλου, 1996:260-266 και Λουγγή, ό.π.:113-114).

¹⁸ Η διαχρονικότητα των αντιλαϊκών μέτρων, που εφαρμόζονται στη βάση αντίστοιχα αντιλαϊκών πολιτικών, αναδύεται από το σύνολο των μαρξιστικών αναλύσεων. Για την οικονομία της παρούσας συζήτησης, ωστόσο, περιοριζόμαστε σε σχετική αναφορά του Μαρξ (2011:52-53), όπου αναλύεται η οικονομική κρίση ως δομικό στοιχείο του καπιταλιστικού συστήματος. Αναφέρει, λοιπόν, χαρακτηριστικά ότι, παρόλο που μεταξύ πολέμου και κρίσης δεν υφίσταται οποιαδήποτε σύνδεση (η τελευταία προηγείται κατά πολύ του πρώτου), είναι καθαρό ωστόσο, ότι ο πόλεμος οξύνει επικίνδυνα τις προϋπάρχουσες οικονομικές

ικανοποιηθεί η προαποφασισμένη μεγαλομανής κι επεκτατική πολιτική του αυτοκράτορα¹⁹.

Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην κοπή χρυσών νομισμάτων που επιβάλλονται στις ανταλλακτικές σχέσεις διεθνώς (παγκόσμιο χρήμα),²⁰ δημιουργώντας συνθήκες υπέρβασης μιας περιορισμένης στο εσωτερικό του κράτους λειτουργίας τους, αποκλειστικά ως μέσων αγοράς –με τη μορφή εθνικών νομισμάτων ως μέσων κυκλοφορίας και ανταλλαγής αξιών χρήσης- και ανάδειξής τους σε παγκόσμιο χρήμα. Έτσι προοιωνίζεται η διαμόρφωση της παγκόσμιας αγοράς, στα πλαίσια της οποίας αυτό (το παγκόσμιο χρήμα) λειτουργεί και με τις τρεις ιδιότητές του: ως μέσο πληρωμής, αγοράς και ως κοινωνική ύλη του πλούτου, όταν βέβαια δε διαταράσσονται οι καθιερωμένες ισορροπίες στις ανταλλαγές των ειδών μεταξύ των χωρών (βλ. σχετικά, Μαρξ, 2010α:234-242 και Μαρξ, 2010β:186-189).

Έτσι, φαίνεται να συμπληρώνεται το ψηφιδωτό της Ιουστινιάνειας πολιτικής, ενός ιμπεριαλισμού, όπου τα όπλα εδραίωνουν ό,τι έχει προηγουμένως κατακτηθεί σε οικονομικό επίπεδο. Με άλλα λόγια, τα βυζαντινά νομίσματα κυριαρχούν στην παγκόσμια αγορά, μονοπωλούν τις παγκόσμιες συναλλαγές και η ισχύς τους επικυρώνεται, εν τέλει, με τα όπλα. Είναι απολύτως αναγκαία ωστόσο, η αποφυγή οποιασδήποτε αναγωγής της εν λόγω ιστορικής πραγματικότητας στα χαρακτηριστικά του καπιταλιστικού και νεοφιλελεύθερου τρόπου κοινωνικοοικονομικής οργάνωσης των σύγχρονων κοινωνιών -παρά τις εντυπωσιακές, είναι αλήθεια, ομοιότητες- προκειμένου να αποφευχθεί ο μηρυκασμός θεωρητικών παρεξηγήσεων των πρώτων δεκαετιών του 20ού αιώνα²¹.

Στα πλαίσια, επιπλέον, μιας γενικότερης θετικής αξιολόγησης της πραγματοποιηθείσας μεταρρύθμισης δεν λείπει η αναφορά σε κατασκευή έργων υποδομής²². Ακόμη και η απόκτηση της τεχνολογίας σχετικά με την παραγωγή μεταξιού, χρησιμοποιείται για την προπαγάνδισή μιας επιτυχούς πολιτικής του θρόνου σε όλα τα ζητήματα.

Βέβαια, δεν πρέπει να μας διαφεύγει και το γεγονός του πλήρους διαχωρισμού του κράτους από τους πολίτες του γιατί, παρά τη δυσaréσκεια που προκάλεσαν τα μέτρα σε δήμους και προνομιούχες τάξεις (στο σύνολο του λαού, δηλαδή), το κράτος πλουτίζει και εξοπλίζεται.

Σε πείσμα, της «ουδέτερης» και μη πολιτικής αφήγησης που επιχειρείται, αναδεικνύεται η λειτουργία του κράτους ως μηχανισμού καταπίεσης, καταστολής και εξυπηρέτησης των συμφερόντων μιας κυρίαρχης ελίτ, ως μηχανισμού αναπαραγωγής της κυρίαρχης ιδεολογίας.

Ένα τέτοιο κράτος είναι επόμενο να δυναμώνει σε βάρος των ίδιων των υλικών όρων

δυσκολίες και η συνέχισή του συνεπάγεται αύξηση της φορολογίας, ενώ οι αυξανόμενοι φόροι, σίγουρα δεν αποτελούν γιατρικό για τα ολοένα μειούμενα εισοδήματα.

¹⁹ Για την επίμονη επιδίωξη της μεγάλης ρωμαϊκής ιδέας -που χαρακτηρίζει γενικότερα τον 6^ο αι. και ιδιαίτερα τον Ιουστινιανό- και τη μεγαλομανή πολιτική του, που οδήγησε στην παρακμή και την καταστροφή του κράτους από τις αδιάκοπες στρατιωτικές επιχειρήσεις, βλ. Γλύκατζη-Αρβελέρ (2011:28-32).

²⁰ Ο Λένιν στο βιβλίο του: «Για τον Μαρξ και το μαρξισμό» σχολιάζει, μεταξύ άλλων, εκτενή αποσπάσματα από τον Α' τόμο του Κεφαλαίου του Μαρξ, όπου το χρήμα παρουσιάζεται ως το ανώτατο προϊόν εξέλιξης της ανταλλαγής και της εμπορευματικής παραγωγής και με τη μορφή του χρυσού αποτελεί το γενικό ισοδύναμο, μέσω του οποίου ανταλλάσσονται όλα τα εμπορεύματα και που στις διάφορες μορφές του (απλό εμπορευματικό ισοδύναμο ή μέσο κυκλοφορίας ή μέσο πληρωμής, θησαυρός και παγκόσμιο χρήμα) αντανάκλα πολύ διαφορετικές βαθμίδες της κοινωνικής διαδικασίας της παραγωγής (βλ. σχετικά Λένιν, 2011:46-47).

²¹ Ο Γκράμσι (χ.χρ.:135) γράφοντας στη γυναίκα του από τη φυλακή, προτείνει τη μετάφραση ενός βιβλίου με τίτλο: «Ο καπιταλισμός στον αρχαίο κόσμο», όπου καταδικάζονται ανοιχτά η τάση να θεωρείται καπιταλιστική κάθε νομισματική κοινωνία. Τάση, την οποία δημιούργησε κάποιος Μόμσεν και προκάλεσε την ανοιχτή μομφή του ίδιου του Μαρξ.

²² Πρέπει να πούμε, ωστόσο, ότι η σχετική αναφορά σε έργα υποδομής, δεν αντανάκλα το μέγεθος της ιστορικά επιβεβαιωμένης τάσης του αυτοκράτορα για καλλιτεχνική δημιουργία και της αγάπης του για την ανέγερση οικοδομημάτων που υπήρξε παροιμιώδης (βλ. Χριστοφιλοπούλου, 1996:300-301), αφού περιορίζεται σε έργα που αφορούν αποκλειστικά στο οδικό δίκτυο.

ύπαρξης των πολιτών του, να εξοπλίζεται, να καταστέλλει, να δρα ιμπεριαλιστικά, να διαιρεί και να βασιλεύει. Με άλλα λόγια, παύει να είναι –ή δεν υπήρξε ποτέ του– ένα μόρφωμα που στοιχειοθετείται στη βάση των λαϊκών συμφερόντων και αναγκών, παρά ένας σχηματισμός που ξεπηδάει από αυτήν καθ' εαυτή την αδιάκοπη πάλη των τάξεων, που μπορεί να έγινε απόλυτα σαφής με τη μετέπειτα εδραίωση του καπιταλιστικού συστήματος, ωστόσο, υφίσταται αναμφίβολα και στα χρόνια της φεουδαρχίας.²³ Έτσι, αυτό το κράτος, της καταπίεσης και της καταστολής, αποτελεί όχημα υλοποίησης των κατακτητικών ονείρων που συγκεκριμενοποιούνται στο πρόσωπο της απόλυτης φιγούρας εξουσίας, του αυτοκράτορα: «Όλα αυτά έκαναν το Βυζάντιο πλούσιο και δυνατό και τον αυτοκράτορα έτοιμο να ζωντανέψει το όνειρό του: να φτάσει τη βυζαντινή αυτοκρατορία στα παλιά σύνορα της ρωμαϊκής» (σχ. εγγ., σ. 43).

Ξεχωριστό ένθετο, προς το τέλος της ενότητας, πληροφορεί για ένα πολιτικό ατόπημα του αυτοκράτορα, να κλείσει τη Φιλοσοφική Σχολή της Αθήνας, αιτιολογώντας τη συγκεκριμένη ενέργεια ως προσπάθεια εξάλειψης κάθε εστίας συντήρησης της αρχαίας θρησκείας. Το γεγονός αυτό, θα λέγαμε ότι παραβιάζει τη βασική και κατοχυρωμένη από παλιότερα (βλ. διάταγμα των Μεδιολάνων) αρχή της ανεξιθρησκείας, ωστόσο με αντίθετη φορά στη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο, ενώ προσβάλλει το ελεύθερο πνεύμα της χριστιανικής διδασκαλίας, προσβλέποντας στη βίαιη επιβολή της²⁴.

Ωστόσο, από τη σχετική ιστορική βιβλιογραφία της περιόδου, μάλλον προκύπτει, ότι η ενέργεια του Ιουστινιανού να κλείσει τη Φιλοσοφική Σχολή, δεν απέβλεπε στην επιβολή του Χριστιανισμού έναντι της θρησκείας των εθνικών τόσο, όσο στην παρεμπόδιση εξάπλωσης της ελληνικής πνευματικής και πολιτιστικής παράδοσης²⁵.

Ανάλογες πολιτικές αναδεικνύουν τον απολυταρχικό χαρακτήρα διακυβέρνησης της

²³ Στα βιβλία του: «Κράτος και επανάσταση» και «Για το Μαρξ και το μαρξισμό» ο Λένιν καταπιάνεται με την έννοια του κράτους, συζητώντας την στη βάση των πολλών και εκτεταμένων αναφορών και αναλύσεων αυτής από τους Μαρξ και Ένγκελς, παραπέμποντας ταυτόχρονα σε σχετικά αποσπάσματα της πλούσιας αρθρογραφίας τους (βλ. ενδεικτικά, Λένιν 2007:20-27 και 2011:63-65, αντίστοιχα). Χαρακτηριστική είναι σχετική αναφορά του στον Ένγκελς, σύμφωνα με την οποία *το κράτος γεννιέται μέσα στις ταξικές αντιθέσεις και γίνεται το κράτος της οικονομικά κυρίαρχης τάξης που, με αυτό τον τρόπο, καθίσταται και πολιτικά κυρίαρχη έναντι των υπόλοιπων τάξεων. Έτσι, το αρχαίο κράτος ήταν κράτος των δουλοκτητών για την υποταγή των δούλων, το φεουδαρχικό κράτος ήταν το όργανο των ευγενών για την υποταγή των δουλοπάροικων αγροτών και το σύγχρονο αντιπροσωπευτικό κράτος είναι το όργανο εκμετάλλευσης των μισθωτών εργατών από τους καπιταλιστές. Αναπόφευκτα ακολουθεί, κατά τον Ένγκελς (2003:57), ο αγώνας της καταπιεζόμενης τάξης ενάντια στην πολιτική κυριαρχία. Η συγκεκριμένη διαπίστωση είναι εξαιρετικά χρήσιμη στην περαιτέρω εξέλιξη της παρούσας συζήτησης, όπου επιχειρούμε να αμφισβητήσουμε τον αντιδιαλεκτικό, μη υλιστικό, ιδεαλιστικό τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται και διδάσκεται η ιστορία στους μαθητές μας.*

²⁴ Ο Κορδάτος (ό.π.: 118-119) αναφέρεται, εξάλλου, με αρκετές λεπτομέρειες στη διωκτική πολιτική του Ιουστινιανού απέναντι σε ανθρώπους άλλων θρησκευμάτων –αρχικά ενάντιον των Εβραίων, οι οποίοι εξαιτίας της οικονομικής τους επιφάνειας κατάφεραν να παραχωρήσουν τη σκυτάλη στους αρετικούς Σαμαρείτες της περιοχής της Παλαιστίνης και, στη συνέχεια, εναντίον των εθνικών (ειδωλολατρικών) πληθυσμών της Ανατολής που εκχριστιανίζονταν, για να γλιτώσουν τα βασανιστήρια.

Επίσης, ο Κωλέττας (2008) πραγματοποιεί μια ευρύτατη κριτική της γενικότερης πολιτικής και της προσωπικότητας του Ιουστινιανού, αποκλειστικά στη βάση των αντιδραστικών του θέσεων απέναντι στην αρχαία ελληνική θρησκεία. Παρόλο που θεωρούμε ότι η κριτική του συγκεκριμένου συγγραφέα δε στερείται τεκμηρίωσης, ωστόσο περιορίζεται σε ανιστορικές και αντιδιαλεκτικές, ιστορικά αφελείς εκτιμήσεις και ερμηνείες, αφού δε συμπεριλαμβάνει μια σειρά άλλων παραμέτρων, που δεν εξαντλούνται, ούτε συνοψίζονται απαραίτητα γύρω από τις θρησκευτικές πεποιθήσεις ενός μονάρχη, ο οποίος κάθε άλλο παρά εμφορούνταν ή άγονταν από ανάλογες μεταφυσικές ανησυχίες, αλλά αντιθέτως διακρίνονταν για τις υπέρμετρες ιμπεριαλιστικές και ηγεμονικές του τάσεις.

²⁵ Η Χριστοφιλοπούλου (ό.π.:272-273) αναφέρει σχετικά ότι ο Ιουστινιανός, μπορεί σε θέματα ήσσονος πολιτικής σημασίας να υιοθετεί μετριοπαθή στάση, όσον αφορά την ελληνική πνευματική παράδοση (π.χ. συνεργασία με τον εθνικό Τριβωνιανό), ωστόσο σε θέματα υψηλής πολιτικής οι θέσεις του είναι απαρέγκλιτες από την πολιτική και ιδεολογική του κατεύθυνση, που αποβλέπουν σταθερά στην ανασύσταση του ρωμαϊκού αυτοκρατορικού ιδεώδους, του ιδεώδους της ανασύνδεσης της αυτοκρατορίας με το ρωμαϊκό παρελθόν, μακριά από κάθε ελευθεριακή ροπή της ελληνικής Ανατολής.

αυτοκρατορίας και σαφείς τάσεις συγκέντρωσης της απόλυτης εξουσίας σε ένα πρόσωπο, σε εκείνο του αυτοκράτορα. Γεγονός που, ωστόσο, αποσιωπάται στο σχολικό εγχειρίδιο.

Ένα επιπλέον ένθετο στο τέλος, περιλαμβάνει επιγραμματικά τα ονόματα των βασικών συνεργατών του αυτοκράτορα, χωρίς ιδιαίτερες πληροφορίες για το έργο του καθενός, παρά μόνο για τις ιδιότητές τους και με μία φράση που τους χαρακτηρίζει συνολικά, σχετικά με τις ιδιαίτερες ικανότητες και την ταπεινή -και όχι την αριστοκρατική- καταγωγή τους, υπονοώντας την πλατιά αντίληψη και την οξεία κρίση του αυτοκράτορα, που επέλεγε τους συνεργάτες του με ιδιαίτερο αισθητήριο που δεν εμποδιζόταν από ταξικές αγκυλώσεις. Δίνεται, έτσι, η εντύπωση της ύπαρξης ίσων ευκαιριών ανέλιξης στην κοινωνική ιεραρχία, ακόμη και στις ύπατες θέσεις διοίκησης, ατόμων από τα πλέον ταπεινά κοινωνικά στρώματα: «Όλοι διακρίνονταν για τις ικανότητές τους και όχι για την αριστοκρατική καταγωγή τους» (σχ. εγχ., σ. 44).

Ωστόσο, αυτή καθαυτή η ιδιαίτερη προβολή της συγκεκριμένης διάστασης στην περίπτωση των συνεργατών του αυτοκράτορα, αποκαλύπτει την πάγια πρακτική ανέλιξης στα ύπατα αξιώματα αποκλειστικά των γόνων της τότε αριστοκρατίας.

Πρακτική που δεν ανατρέπεται από απλές εξαιρέσεις περιπτωσιολογικού χαρακτήρα. Ας μην ξεχνούμε ότι η άρχουσα τάξη παραχωρεί ενίοτε το δικαίωμα σε μειοψηφίες ατόμων από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα να ανέρχονται σε διευθυντικές θέσεις, επιτρέποντας μian ελεγχόμενη και περιορισμένη κοινωνική κινητικότητα που λειτουργεί, κατά κανόνα, υπέρ των συμφερόντων της.

Εξασφαλίζεται, με αυτό τον τρόπο, μια επίφαση δημοκρατικής λειτουργίας του συστήματος που συσκοτίζει την ύπαρξη ενός απόλυτου, κατά τα άλλα, καταμερισμού ρόλων -ο οποίος απαρέγκλιτα αναπαράγεται μέσα από τους υπάρχοντες ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους- και δίνει χώρο στην ελπίδα, εξασφαλίζοντας την κοινωνική συναίνεση των λαϊκών τάξεων στη διαίωνιση της εκμετάλλευσης που υφίστανται από την τάξη που κυριαρχεί επάνω τους.

Επιπρόσθετα η ταπεινή καταγωγή των ατόμων που τους επιτρέπεται η κοινωνική άνοδος, στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, δεν τους αποτρέπει από το να υπηρετούν με πάθος τα συμφέροντα των καταπιεστών της τάξης τους μέσα από τις νέες θέσεις που τους παραχωρήθηκαν.

Εξάλλου, η αδίστακτη στάση των Βελισάριου και Ναρσή κατά τη σφαγή 30.000 ανθρώπων μέσα στον Ιππόδρομο, ενισχύει το επιχείρημα ότι αποτελεσματικότερος κοινωνικός έλεγχος και καταστολή των εκμεταλλευόμενων τάξεων επιτυγχάνεται με εξαγορασμένους επιστάτες με ταπεινή καταγωγή²⁶.

Υποενότητα 14

Στη συγκεκριμένη υποενότητα παρουσιάζεται, επιφανειακά ένα ιστορικό γεγονός μείζονος σημασίας, τόσο για τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο όσο και για ολόκληρη την περίοδο του

---

²⁶ Πρόκειται για εκείνο το φαινόμενο που ονομάζει ο Φρέιρε (1977:43) «ταύτιση με το δυνάστη», το πρώτο στάδιο της πάλης, του αγώνα προς τη χειραφέτηση, όπου ο καταπιεζόμενος βρίσκει στο δυνάστη του το πρότυπο του ανδρισμού και εξελίσσεται τυραννικότερος από τους τυράννους του στη συμπεριφορά του προς τους συντρόφους του, όταν του δοθεί μια θέση με κάποια εξουσία. Έτσι: «(...)Σπάνια ο αγρότης που "προάγεται" σε επιστάτη δεν γίνεται πιο τυραννικός στους πρώην συντρόφους του από τον ίδιο τον ιδιοκτήτη(...)».

αρχαίου και του φεουδαρχικού κόσμου· το γεγονός της «Στάσης του Νίκα»²⁷.

Από τον τίτλο ακόμη, καταβάλλεται προσπάθεια προϊδεασμού του αναγνώστη για την αρνητική χροιά του γεγονότος, αναδεικνύοντας τους Δήμους ως ταραχοποιά στοιχεία, που διαταράσσουν την κοινωνική ειρήνη που χαρακτηρίζει την πρωτεύουσα:

«Οι Δήμοι αναστατώνουν την πρωτεύουσα με τη “στάση του Νίκα”» (σχ. εγχ., σ. 45).

Η άδικη στάση των Δήμων που υπονοείται σημειολογικά στον τίτλο με τη λέξη «αναστατώνουν», αναδεικνύεται έντονα στο αμέσως παρακάτω ένθετο, όπου οι αντιδράσεις των Δήμων και οι συνεπαγόμενες ταραχές αποδίδονται απόλυτα στο γεγονός ότι: «Οι μεταρρυθμίσεις του Ιουστινιανού ενόχλησαν τους προνομιούχους και τους Δήμους(...)» (σχ. εγχ., σ. 45).

Επιπλέον, στο συγκεκριμένο αυτό ένθετο, τονίζεται θετικά η στάση της αυτοκράτειρας Θεοδώρας, η οποία: «...στήριξε τον Ιουστινιανό και τον έπεισε να μην παραιτηθεί» (σχ. εγχ., σ. 45), γεγονός που καταλήγει στη βίαιη καταστολή της «Στάσης» από την αυτοκρατορική φρουρά: «Η αυτοκρατορική φρουρά έπνιξε στο αίμα τη “στάση του Νίκα”» (σχ. εγχ., σ. 45).

Δυο ρηματικές εκφράσεις, «στήριξε» και «έπνιξε στο αίμα» φανερώνουν και το λανθάνον περιεχόμενο του μηνύματος, που επιχειρείται να μεταδοθεί. Έτσι, η Θεοδώρα στηρίζει τον άνδρα της στις δύσκολες στιγμές, αποδεικνύοντας το μεγαλείο της ως συναυτοκράτειρας (Αυγούστας) και την αξία της ως συζύγου, ενώ ταυτόχρονα αναδεικνύεται σε όλο του το μεγαλείο ο κατασταλτικός μηχανισμός του κράτους που δρα τιμωρητικά και προβαίνει σε μια κατάφωρη επίδειξη ισχύος, πνίγοντας στο αίμα κάθε λαϊκή αντίδραση και συμβάλλοντας ταυτόχρονα στον παραδειγματισμό των νέων γενεών, στις οποίες και αποβλέπει η αφήγηση.

Το δίκιο του αυτοκράτορα δεν επιδέχεται αμφισβήτηση, η ιστορία αποφάνθηκε και το πλαίσιο στο οποίο εκτυλίσσεται ολόκληρη η περαιτέρω αφήγηση, έχει ήδη τοποθετηθεί.

Έτσι, αναφέρεται ότι οι μεταρρυθμίσεις του Ιουστινιανού ενόχλησαν συμφέροντα και οδήγησαν τους επικεφαλής των Δήμων στη διατύπωση παραπόνων προς τον ίδιο. Αυτός, τους άκουσε με πολλή προσοχή, αλλά δεν ενέδωσε, με αποτέλεσμα να ξεσπάσουν βίαιες ταραχές, που κλιμακώθηκαν σε όλη την πρωτεύουσα.

Είναι ενδιαφέρουσα η απόδοση αυτούσιου του αποσπάσματος²⁸, από το οποίο απουσιάζει κάθε ιστορική ακρίβεια. Έτσι, ξεσπούν ταραχές μεταξύ των Πρασίνων και των Βένετων χωρίς, να καμία αναφορά στα αίτια και στην αφορμή της λαϊκής αυτής αντίδρασης.

Ενώ, η φρουρά προσπαθεί να τους χωρίσει, ξαφνικά οι δύο παρατάξεις ενώνονται ενάντια της. Το σκηνικό, όπως παρουσιάζεται, παραπέμπει σε καταστάσεις σύγκρουσης μεταξύ οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων σήμερα, όπου το αγελαίο ένστικτο, ο φανατισμός και η λατρεία του σωματείου μετατρέπονται σε ιδεολογία, που οδηγεί με τη σειρά της σε τυφλή βία. Αφήνεται να εννοηθεί ότι το πλήθος έδρασε απερίσκεπτα και χωρίς καμία προφανή αιτία. Με τον τρόπο αυτόν υποβαθμίζεται ο κατά τα άλλα σαφέστατος οικονομικός, πολιτικός και κοινωνικός χαρακτήρας του όλου συμβάντος, αποκρύπτονται και διαστρέφονται σημαντικά

²⁷ Μπορεί η «Στάση του Νίκα» να αποτέλεσε μια λαϊκή εξέγερση που ξεκίνησε ως κίνημα λαϊκής διαμαρτυρίας και, ως τέτοιο, να μην είχε καμιά αντικειμενική προϋπόθεση να επικρατήσει τελικά, ωστόσο, με αυτήν αναμφισβήτητα δοκιμάστηκαν τα όρια της αντίστασης του λαού και εκείνα της άρχουσας τάξης, ενώ οι σχέσεις μεταξύ τους θα διαρραγούν οριστικά. Τίποτε πια δε θα είναι όπως πρώτα (βλ. Λουγγή, ό.π.:117-118).

²⁸ «Οι μεταρρυθμίσεις του Ιουστινιανού έβαλαν τάξη στη λειτουργία των υπηρεσιών του κράτους και επέβαλαν έλεγχο στα έσοδα και των Δήμων. Αυτό ενόχλησε τους οργανωτές των υποδρομιών και οι αρχηγοί τους μετέφεραν τα παράπονα και τη δυσανεξία τους στον αυτοκράτορα. Ο Ιουστινιανός τους άκουσε με προσοχή, αλλά δεν άλλαξε τις αποφάσεις του»(σχ. εγχ., σ. 45).

ιστορικά στοιχεία, που κρίνεται αναγκαίο να περιγραφούν συνοπτικά ως απαραίτητα για την κριτική αποδελτίωση της συγκεκριμένης ιστορικής συγκυρίας²⁹. Δεν εξηγείται επιπλέον, για ποιο λόγο το μαινόμενο πλήθος καταφέρεται και εναντίον συνεργατών του αυτοκράτορα και, συγκεκριμένα, εναντίον του Καππαδόκη και του Τριβωνιανού³⁰.

Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην επέκταση των ταραχών και έξω από τον ιππόδρομο, σε όλη την πρωτεύουσα, και στην εκτροπή τους σε βανδαλισμούς δημόσιων κτηρίων, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγεται και η Αγία Σοφία, στην οποία γίνεται ιδιαίτερη αναφορά, εξαιτίας της καταλυτικής επίδρασης του ακούσματος της στο θυμικό των Ελλήνων και παρά το γεγονός ότι δεν πρόκειται για τη γνωστή Αγία-Σοφία, η οποία δεν είχε ακόμη κτισθεί, αλλά για μία άλλη εκκλησία που προϋπήρξε στην ίδια θέση.

Ακόμη, η σύγχυση για τον αναγνώστη σε ιστορικό καταδηλωτικό, αλλά και ιδεολογικό πεδίο επιτείνεται με την αναφορά ότι στα γεγονότα προστίθενται «(...)πολλοί δυσαρεστημένοι κάτοικοι της Πόλης» (σχ. εγχ., σ. 46), χωρίς να ξεκαθαρίζεται από τι ήταν δυσαρεστημένοι αυτοί και, κάτω από ποια λογική δεν εντάσσονταν εξαρχής στους Δήμους.

Η αφήγηση συνεχίζει «ανιστορικά»: «μάταια ο Ιουστινιανός και οι ηγέτες των Δήμων προσπάθησαν να ηρεμήσουν το πλήθος και να περιορίσουν τους στασιαστές(...)»³¹ (σχ. εγχ., σ. 46).

---

²⁹ Οι μεταρρυθμίσεις του Ιουστινιανού ήταν στην ουσία μια πολιτική, που εξυπηρετούσε τις προσωπικές υπέρμετρες φιλοδοξίες να κυριαρχήσει σε Ανατολή και Δύση και να επαναφέρει τη Βυζαντινή αυτοκρατορία στα σύνορα της παλιάς ρωμαϊκής. Έτσι, η μεγάλη αγωνία ήταν να προσαρτηθεί τα εδάφη της Δύσης με τις ευλογίες του Πάπα και της Ορθοδοξίας vs των επαρχιών της Ανατολής, που είχαν ασπασθεί το μονοφυσιστικό. Παραδοσιακά, ο προσφιλής Δήμος ήταν εκείνος των Βένετων, από την εποχή που κυβερνούσε ο θεός του ο Ιουστίνος. Ωστόσο, οι φιλοδοξίες του για επέκταση στη Δύση, που μεταφράστηκε σε πολυετείς κατακτητικούς πολέμους, σε συνδυασμό με μια σειρά αμυντικών πολέμων στην Ανατολή, τις αναριθμητές σπατάλες δημόσιου χρήματος σε αχαλίνωτα γλεντοκόπια και όργια στο παλάτι, τη συντήρηση υπέρογκης γραφειοκρατίας και τον εθισμό του σε ατελείωτες κατασκευές δημόσιων κτιρίων και οχυρωματικών έργων -κατά τον Προκόπιο, όπως αναφέρεται στο Λουγγή (ό.π.:101), στη βάση τους όλα στρατιωτικού και εκκλησιαστικού και καθόλου παραγωγικού χαρακτήρα, για την προσωπική του προβολή και μόνον- οδήγησαν στην ανάγκη επιβολής άγριας φορολογίας και εφαρμογής ενός ανελέητου φοροεπισπρακτικού μηχανισμού, που οδήγησε μοιραία σε εξασθένηση της πλατιάς λαϊκής μάζας αλλά και των μεσαίων στρωμάτων που κλήθηκαν να πληρώσουν το τίμημα. Η ύπαιθρος ερήμωσε, η παραγωγή ελαττώθηκε δραματικά, ξέσπασαν ταξικοί αγώνες και στασιαστικά κινήματα. Οι επαρχίες της Ανατολής θεωρούνται ακόμη πιο επιβαρημένες, αφού εξαναγκάστηκαν σε βαρύτερη φορολογία, όπως άλλωστε και όλοι οι υπόλοιποι, ωστόσο για λόγους που δεν τις αφορούσαν, όπως η επέκταση στη Δύση, που αντιπροσώπευε τα συμφέροντα του Πάπα και της Ορθοδοξίας και όχι του μονοφυσιστικού, τον οποίο είχαν ασπαστεί στην πλειοψηφία τους. Ο δήμος των Πρασίνων εκπροσωπούσε τα συμφέροντα αυτών των επαρχιών και έρχονταν σε αντίθεση με εκείνον των Βένετων, που συντασσόταν με τις φιλοδοξίες και τη γενικότερη εξωτερική πολιτική του αυτοκράτορα. Μοιραία, η κόντρα και η γενικότερη αντιπαλότητα χαρακτήριζε τις μεταξύ τους σχέσεις, οι οποίες εκτράπηκαν σε ανοιχτή σύγκρουση μετά από κλιμακούμενες αγριότητες του ευνοημένου Δήμου των Βένετων σε θάρρος των Πρασίνων και των οικογενειών τους. Η υπέρβαση των ορίων από τους πρώτους, σε συνδυασμό με συγκέντρωση προνομίων στα χέρια τους, θορύβησε τον αυτοκράτορα και τους οδήγησε σε δυσμένεια. Το γεγονός αυτό τους εξόργισε και ενώθησαν με τους παραδοσιακούς αντιπάλους τους, τους Πράσινους, ενάντια στο θρόνο. Έτσι, ξεκίνησαν τα γεγονότα της στάσης του Νίκα. Όσον αφορά την προσοχή με την οποία άκουσε ο Ιουστινιανός τα παράπονα των Πρασίνων αρχικά και των Βένετων σε δεύτερη φάση, αρκεί να αναφέρουμε την αλαζονεία που επέδειξε με τη σύλληψη και θανάτωση των πρωταιτίων του διαβήματος, ανάμεσα στους οποίους ήταν κι ένας Βένετος. Έτσι, πυροδοτήθηκε η λαϊκή εξέγερση και τα γεγονότα της «στάσης του Νίκα» (για όλα τα παραπάνω, βλ. Κορδάτο, 1974:112-126).

³⁰ Τόσο οι δυο τους όσο κι ένα ακόμη πρόσωπο, ο αρχηγός της βασιλικής φρουράς Καλοπόδιος, που εχθρεύονταν τους Βένετους και τους είχε περιορίσει πολύ, «(...)ασκούσαν μεγάλη επιρροή στον Ιουστινιανό, είχαν κακό όνομα και ήταν μισητοί στις λαϊκές μάζες, τόσο για τις κλεψιές και τις καταχρήσεις τους, όσο και για τα αντιλαϊκά τους φρονήματα» (βλ. Κορδάτο, ό.π.: 125). Η Χριστοφιλοπούλου (1996:269) αναφέρει, αντί του Καλοπόδιου, τον Ευδαίμονα που εισέπραξε κι αυτός τη μήνη του πλήθους. Πιθανόν να πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο.

³¹ Πρόκειται, προφανώς, για μια εκ των υστέρων προσπάθεια του αυτοκράτορα να κατευνάσει τα πνεύματα, μετά από τη θύελλα που ξεσήκωσε με την ανάληψη και εξουσιαστική στάση που επέδειξε προηγουμένως, κοινοποιώντας στον ξεσηκωμένο λαό την αποδοχή του αιτήματος να καθαιρεθούν οι Τριβωνιανός και Καππαδόκης (Κορδάτος, ό.π.: 127), τους οποίους βέβαια, μετά την καταστολή της «Στάσης», επαναδιόρισε (Λουγγής, ό.π.:118).

Αναρωτιέται κανείς, λοιπόν, πώς οι Δήμοι που ενοχλήθηκαν από τις μεταρρυθμίσεις του αυτοκράτορα, ξεσηκώνονται εναντίον του και στη συνέχεια οι ηγέτες τους, των οποίων τα συμφέροντα είχαν θιγεί ακόμη περισσότερο, προσπαθούν να εκτονώσουν με τον αυτοκράτορα την όλη κατάσταση. Η ανακρίβεια και ο ιστορικός χυλός σε πλήρη έκφραση, εξαιτίας της αποφυγής εξιστόρησης σημαντικών γεγονότων³².

Στη συνέχεια, στο σχολικό εγχειρίδιο γίνεται αναφορά στην εκλογή του Υπάτιου ως αυτοκράτορα από τον ίδιο το λαό (βλ. σχόλιο στην υποσημ. 33), την κλιμάκωση των γεγονότων και τον πανικό που κατέλαβε τον Ιουστινιανό και το παλάτι γενικότερα.

Αναφέρεται η σθεναρή και καθοριστική στάση της Θεοδώρας να συγκρατήσει τον αυτοκράτορα και να τον επαναφέρει στο θρόνο του, ώστε να αντιμετωπίσει ως πραγματικός αυτοκράτορας τη δύσκολη κατάσταση, διατάζοντας τους στρατηγούς του, Βελισάριο και Ναρσή, να καταστείλουν την εξέγερση³³.

Ως ρέκβιεμ λειτουργούν οι δύο πολύ μικρές παράγραφοι στο τέλος της υποενότητας, στις οποίες εντελώς επιφανειακά αναφέρεται η βίαιη καταστολή της εξέγερσης μέσα στον Ιππόδρομο από τους Βελισάριο και Ναρσή, το αποτέλεσμα της οποίας χαρακτηρίζεται φρικτό, εξισώνοντας ωστόσο, τη δολοφονία 30.000 ανθρώπων από το στρατό του αυτοκράτορα με τις εκτεταμένες υλικές καταστροφές που προκλήθηκαν από τη μανία του λαού, σε μια προσπάθεια, μάλλον, εδραίωσης της πεποίθησης περί του αναπότρεπτου της αντίδρασης του Παλατιού στη βιαιότητα του όχλου.

Όσον αφορά στο μέγιστο διακύβευμα να διατηρηθεί το κύρος του αυτοκράτορα αλώβητο, «μελαγχολικά» διατυπώνεται ότι αυτό δεν τελεσφόρησε. Επιπλέον, δημιουργείται μια αίσθηση υποτίμησης του βασικού μηνύματος όλης αυτής της καταστολής, που στοιχειοθετείται στις αρνητικές συνέπειές της και σε επίπεδο δυνατοτήτων λαϊκής έκφρασης στο μέλλον, με το να αφιερώνεται τόσο σύντομη αναφορά στο γεγονός: «Οι αγώνες του ιπποδρόμου διακόπηκαν για αρκετά χρόνια και κάθε φωνή λαϊκής διαμαρτυρίας σώπασε(...)»(σχ. εγχ., σ. 46).

Η υποενότητα κλείνει με μια γενικόλογη και αποενοχοποιητική για τους κυβερνώντες συνθηματολογία, ιδιαίτερα τονισμένη, ώστε να μην αφήνει περιθώρια κριτικής και σε βάθος ανάλυσης των τεκταινομένων.

Με τη φράση: «Τελικά, κανείς δε νίκησε στη “στάση του νικά”» (σχ. εγχ., σ. 46), δημιουργείται η αίσθηση ότι όλα όσα έγιναν, μόνον όλεθρο απέφεραν και σε τίποτε δεν προήγαγαν τους υλικούς όρους ύπαρξης του λαού και την ευημερία της αυτοκρατορίας.

Προφανώς, ο αστικός τρόπος αντίληψης και διδασκαλίας της Ιστορίας αφαιρεί από την ιστορική ανάλυση το πλέον οργανικό της στοιχείο -τη διαλεκτική- υποβιβάζοντας ή

³² Αναφέρεται στην ιστορική βιβλιογραφία ότι η άρχουσα τάξη μεταχειρίστηκε όλες τις δολιοφθορές και τις ανέντιμες μεθόδους ενάντια στα πλήθη, όπως τη διπροσωπία, την παραπλάνηση, το ψεύδος, τη δωροδοκία, την εξαπάτηση, την προδοσία και τη συκοφαντία, πιάνοντας το λαό εξαπίνης, μια που κινούνταν στο χώρο της εξουσίας, για την οποία δεν ήταν καθόλου προετοιμασμένοι αφού, αντί να στηριχθεί στις δικές του πληθειακές δυνάμεις, αναζήτησε ηγέτες από την άρχουσα τάξη. Έτσι, κατάφερε να πάρει με το μέρος του ο αυτοκράτορας τους αριστοκράτες «ηγέτες» του λαού, στηριζόμενος στα προσφιλή για την άρχουσα τάξη παραπάνω μέτρα. Το κίνημα προδόθηκε από τη σύγκλητο και από τον ίδιο τον Υπάτιο, τον οποίο ο λαός εξέλεξε για αυτοκράτορα και ο οποίος οδήγησε τις λαϊκές μάζες, μαζί με τον αδερφό του Πομπήιο, αντί προς το παλάτι, μέσα στον Ιππόδρομο, στήνοντάς του μια αιματηρότατη παγίδα (βλ. Λουγγή, ό.π.:116-118). Προφανώς, η σύγχυση που επιχειρείται, εντάσσεται στο οπλοστάσιο της αστικής προπαγάνδας και προσβλέπει στην αποπολιτικοποίηση της ιστορίας.

³³ Ο Λουγγής (ό.π.:116), ωστόσο, θεωρεί ότι, όσο θαρραλέα κι αν κρίνεται η στάση της Θεοδώρας, ο Ιουστινιανός μπορεί και να μη μεταμελούνταν ποτέ, αν δεν υπήρχε η βεβαιότητα της πολύ σύντομης έλευσης στην πρωτεύουσα ισχυρών και πιστών στρατευμάτων, ικανών να πνίξουν την επανάσταση στο αίμα.

αποσιωπώντας πλήρως, το νόημα των έντονων πολιτικών ζυμώσεων στη βάση των βίαιων συγκρούσεων και ταξικών αγώνων.

Γι' αυτό, βοηθά να πούμε ότι κάτι άλλαξε και ήταν μείζονος σημασίας. Μέχρι τότε, κατά τον Λουγγή (ό.π.:113,118), ήταν γενικά αδιανόητη η ιδέα μιας γενικής εξέγερσης με επαναστατικό χαρακτήρα, γιατί το αυτοκρατορικό θεωρούνταν ως το μόνο δυνατό και αναντικατάστατο πολίτευμα, αιώνιο καθεστώς όπως και η αυτοκρατορία, και η λαϊκή δυσαρέσκεια μπορούσε να ξεσπάσει αποκλειστικά σε μεμονωμένα πρόσωπα ή μεθόδους διακυβέρνησης και ποτέ στην ίδια την εξουσία³⁴.

Μετά τη «Στάση του Νίκα», ωστόσο, εδραιώνεται μια ανοιχτή αντιπαράθεση μεταξύ λαού και κεντρικής εξουσίας και η άρχουσα τάξη αντιλαμβάνεται ότι πολιορκείται από έναν εχθρικό λαό. Γι' αυτό οχυρώνεται στο Παλάτι και εφοδιάζεται με δεξαμενές και σιταποθήκες για αυτονομία σε νερό και τροφή, αντίστοιχα.

Επ' αυτού, η Χριστοφιλοπούλου (ό.π.:273-274) αναφέρει τη θεσμοθέτηση πρακτικών ελέγχου του πληθυσμού της πρωτεύουσας και ιδιαίτερα τη θέσπιση του «κοιαισίτωρος» (quaesitor) που είχε επιφορτισθεί με την παρακολούθηση όσων εισέρχονταν στην πρωτεύουσα από την επαρχία για επαγγελματικούς λόγους και την ταχύτερη επιστροφή τους στις οικίες τους, προκειμένου να μην αποτελέσουν εστίες αντικαθεστωτικών ενεργειών³⁵.

Από τα παραπάνω λοιπόν, λαμβάνοντας υπόψη και το γενικότερο μετεπαναστατικό ιστορικό πλαίσιο, φαίνεται ότι οι πρακτικές αυτές παραπέμπουν σε φασιστικές εκφάνσεις απόλυτης καταστολής και κρατικού ελέγχου, με σκοπό την εδραίωση της αυτοκρατορικής εξουσίας, παρά σε μέτρα που ελήφθησαν για την αντιμετώπιση της αστυφιλίας, όπως θεωρείται ότι συνέβη από κάποιους βυζαντινολόγους ιστορικούς³⁶.

Ιδιαίτερη εντύπωση, τέλος, προκαλεί το ένθετο που πληροφορεί για τη στάση και τα λόγια της Αυγούστας, προκειμένου να συγκρατήσει από τη φυγή τον πανικοβλημένο Ιουστινιανό. Είναι ενδεικτικά μιας απόλυτης έπαρσης που χαρακτηρίζει διαχρονικά, άλλωστε, κάθε αντλαϊκή εξουσία. Δεν παίζει καν ρόλο η προηγούμενη «ταπεινή» καταγωγή της Αυγούστας, γιατί ο Θεός της έδωσε στην πορεία της ζωής της ό,τι της είχε στερήσει με τη γέννησή της. Έτσι λοιπόν η, κατά πολλούς ιστορικούς, γενναία στάση της Θεοδώρας αφήνει έντονα την αίσθηση μιας κακομαθημένης, αλαζονικής, υπέρτατης εξουσίας που δεν επιθυμεί με τίποτε να χάσει όσα προνόμια της δίνει ο θρόνος και έχουν αφαιρεθεί από τον καταπιεσμένο λαό.

Μέγιστο διακύβευμα αποτελεί η, πάση θυσία, παραμονή στην εξουσία, σε πείσμα

---

³⁴ Αξιοσημείωτη είναι η πίστη και η αφοσίωση στον αυτοκράτορα των εξαθλιωμένων, λαϊκών μαζών και κατά τους επόμενους αιώνες, σε άλλα χωροχρονικά πλαίσια και σε παρόμοιες συνθήκες γενικευμένης λαϊκής εξέγερσης. Αναφέρουμε, για παράδειγμα, την ιστορική εμπειρία του πολέμου των χωρικών ενάντια στη δουλοκτητική φεουδαρχία, στη Γερμανία του 1525, κατά τη διάρκεια του οποίου, οι εξεγερμένες αγροτικές μάζες σε συνθήκες απόλυτης ταξικής σύγκρουσης με την αριστοκρατία, τους πρίγκιπες και τον κλήρο, αναγνώριζαν ως μοναδική πηγή εξουσίας τον αυτοκράτορα. Αυτόν μονάχα δεν αμφισβητούσαν κατά τη σύνταξη των 12 άρθρων, στα οποία συμπύκνωναν τις καταστατικές αρχές του επαναστατικού τους αγώνα, όπως αυτός ενσαρκωνόταν στα πλαίσια της δράσης των δύο κεντρικών συνωμοσιακών ενώσεών τους, του «Παπουτσιού της Ένωσης» και του «Φτωχού Κόνραντ» (βλ. Ένγκελς, 1991).

³⁵ Εντυπωσιακή είναι η ομοιότητα των μέσων που μετέρχεται η κυρίαρχη τάξη στο φεουδαρχικό κόσμο διαχρονικά και σε όλα τα μήκη και τα πλάτη της γης. Η συγκεκριμένη τακτική, παραπέμπει σε πολύ μεταγενέστερες πρακτικές διάκρισης, ρατσιστικής υφής, που υιοθετήθηκαν από τους Άγγλους κατά το 15^ο αι. σε βάρος των Ιρλανδών υπηκόων του Ηνωμένου Βασιλείου, τους οποίους και απαγόρευαν να εισέρχονται στις αγγλικές πόλεις της ιρλανδικής επικράτειας, θεωρώντας τους διαρκή πηγή κινδύνου και αποσταθεροποίησης (Ellis, 2006).

³⁶ Βλέπε, για παράδειγμα, τον Κόλια, όπως αναφέρεται στη Χριστοφιλοπούλου (ό.π.:274).

οποιασδήποτε αντίθετης λαϊκής ετυμολογίας. Το παράθεμα είναι άκρως αποκαλυπτικό: «Όποιος γεννήθηκε, αναπόφευκτα θα πεθάνει. Στο βασιλιά όμως είναι αδικαιολόγητη η φυγή. Εγώ δε θα μπορούσα να ζω χωρίς την πορφύρα, ούτε επιθυμώ να ζήσω την ημέρα που δε θα με αποκαλούν βασίλισσα. Εάν λοιπόν εσύ, βασιλιά, θέλεις να σωθείς, μπορείς: Και χρήματα πολλά έχουμε, και θάλασσα και πλοία. Σκέψου όμως μήπως, στο μέλλον, μεταनिώσεις που σώθηκες φεύγοντας, αντί να μείνεις εδώ και να πεθαίνεις. Διότι σε μένα αρέσει κάποιος λόγος παλαιός, που λέει ότι είναι καλό να πεθαίνει κανείς βασιλιάς» (σχ. εγχ., σ. 46).

Παρατηρούμε μια απροκάλυπτη εξομολόγηση της άρχουσας τάξης, διά της εκπροσώπου της, που δεν αφήνει περιθώρια αμφισβήτησης της ύπαρξης απόλυτα ταξικά προσδιορισμένων όρων ύπαρξης μεταξύ της πλατιάς λαϊκής μάζας και των εξουσιαστών της.

Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια της Χριστοφιλοπούλου (ό.π.:256), περιγράφοντας την προσωπικότητα της Αυγούστας: «Έχουσα υψηλήν ιδέαν διά το χρέος και την αποστολήν του ηγεμόνος αλλά και διά την απόστασιν την χωρίζουσιν τους δεσπότας από των υπηκόων, δεν είναι ευκόλως προσιτή αγαπά την εξουσίαν, αξιολογεί την προσκύνησιν(...)».

Επιβεβαιώνεται πως ο καταπιεστής που προέρχεται από τις τάξεις των καταπιεσμένων ταξικά, αλλά και έμφυλα είναι πολύ σκληρός. Έτσι κι εδώ έχουμε την εξέλιξη σε απόλυτα αυταρχική φιγούρα εξουσίας, μιας γυναίκας που απώλεσε ή απώθησε από τη μνήμη της την ταξική της καταγωγή³⁷. Η πορφύρα για αυτήν αποτελούσε πλέον το καλύτερο σάβανο. Όσον αφορά στα κοινωνικά φύλα και τους ρόλους τους, κατανοούμε ότι η βυζαντινή κοινωνία ως πατριαρχική και συντηρητική έχει θεσμοθετήσει συγκεκριμένους ρόλους για τους άνδρες, τις γυναίκες και τους ευνούχους τόσο στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια ζωή. Ο αποκλεισμός των γυναικών από τη δημόσια ζωή μπορούσε να ακυρωθεί σε περιπτώσεις, όπου αυτές ήταν αναγκασμένες από τα πράγματα να ενισχύσουν οικονομικά τα σπίτια τους, είτε στις αγροτικές κοινότητες, είτε στις πόλεις.

Υποενότητα 15

Η συγκεκριμένη υποενότητα αφιερώνεται αποκλειστικά στο ναό της Αγίας του Θεού Σοφίας, όπου περιγράφεται η ιστορία της κατασκευής της. Προκαλεί ενδιαφέρον το γεγονός ότι αμέσως μετά τη «Στάση του Νίκα» ο αυτοκράτορας επιδίδεται σε ανοικοδόμηση όλων όσων έχουν καταστραφεί, προκειμένου να «(...)κάνει την Πόλη ακόμη καλύτερη» (σχ. εγχ., σ. 47).

Έτσι, απλά, ο όλεθρος που είχε προκληθεί, αποκαθίσταται μέσω των παλιών καλών πρακτικών ανοικοδόμησης δημόσιων κτισμάτων χωρίς να απαντούν στα πραγματικά και διαρκή προβλήματα επιβίωσης του λαού της αυτοκρατορίας,³⁸ αλλά στην προσωπική κενοδοξία του Ιουστινιανού³⁹.

³⁷ Η Αυγούστα ήταν ταπεινής καταγωγής, γιατί ο πατέρας της ήταν «αρκτοτρόφος», δηλαδή, φροντιστής αρκούδων που χρησιμοποιούνταν στις παραστάσεις του Ιππόδρομου και η ίδια μετά το θάνατό του, εξάσκησε το επάγγελμα της ηθοποιού και της χορεύτριας, εκδίδοντας συχνά το σώμα της, προκειμένου να επιβιώσει. Ταξικά ανήκε στο Δήμο των Πρασίνων: Χριστοφιλοπούλου (ό.π.:254-257).

³⁸ Ο πληθυσμός στην Κωνσταντινούπολη κυμαίνεται την εποχή αυτή στις 300.000-400.000 ανθρώπους που, ενώ αντιμετωπίζει γενικότερα οικονομικά προβλήματα και σοβαρά προβλήματα στέγασης, οι πλούσιοι χτίζουν ανάκτορα, όχι από ανάγκη, αλλά «εξ ύβριν και τρυφήν», όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Προκόπιος (βλ. Λουγγή, ό.π.:111).

³⁹ Ο διακαής πόθος, άλλωστε, του αυτοκράτορα να ανεγείρει ένα ναό, που όμοιός του να μην υπάρχει πουθενά, σε συνδυασμό με τη γνωστή του φράση: «*νενίκηκά σε Σολομώντα!*», που αποτυπώνεται με ιδιαίτερη υπογράμμιση στη σχετική σελίδα του σχολικού εγχειριδίου (σ. 48), αναδεικνύει του λόγου μας το αληθές.

Υποενότητα 16

Στην υποενότητα αυτή περιλαμβάνεται εκτενής αναφορά των θετικών αποτελεσμάτων της επεκτατικής εξωτερικής πολιτικής που εφάρμοσε ο Ιουστινιανός μετά την «τακτοποίηση των εσωτερικών προβλημάτων». Ως επιτεύγματα αναφέρονται οι νίκες και οι κατακτήσεις που έδωσαν δόξα στον αυτοκράτορα και γόητρο στο βυζαντινό κράτος, επέκτειναν την αυτοκρατορία στα παλιά της σύνορα, μετατρέποντας τη Μεσόγειο σε «βυζαντινή λίμνη» και ανοίγοντας εμπορικούς δρόμους με τη Δύση, συντελώντας επιπλέον, στην ανοικοδόμηση και στη Δύση έργων ισάξιων με εκείνων της Ανατολής (βλ. σχ. εγχ., σ. 49).

Προβάλλεται, επιπλέον, σε ειδικό ένθετο ένα βυζαντινό χρυσό μετάλλιο με εικονιζόμενο τον αυτοκράτορα, έφιππο και με στρατιωτική στολή να ακολουθεί τη δαφνοστεφανωμένη Νίκη, προπαγανδίζοντας τις στρατιωτικές του αρετές και την ανδρεία του, που ωστόσο, δεν επικυρώνονται από τη σχετική ιστορική βιβλιογραφία⁴⁰.

Στη συνέχεια, δεδομένου ότι δεν μπορούσαν να αποσιωπηθούν εντελώς τα αρνητικά αποτελέσματα των επιλογών του, αναφέρονται μάλλον ως αναπόφευκτα παρεπόμενα μιας, κατά τα άλλα, επιτυχημένης και ιστορικά επιβεβλημένης πολιτικής.

Χαρακτηριστική είναι η φράση με την οποία δηλώνονται οι αρνητικές συνέπειες: «*Η επέκταση αυτή όμως είχε και τις αρνητικές πλευρές της*» (σχ. εγχ., σ. 50).

Έτσι, σημειώνεται ότι, οι μακροχρόνιοι (20 περίπου χρόνων) πόλεμοι εξάντλησαν οικονομικά το κράτος και το υπέβαλαν σε νέους κινδύνους, κούρασαν τις στρατιωτικές δυνάμεις, αποδυνάμωσαν τις φρουρές των συνόρων, δυσαρέστησαν τους πολίτες που υπέφεραν τη σκληρή φορολογία και στάθηκαν αιτία να αποθρασυνθούν παραδοσιακοί εχθροί της αυτοκρατορίας, όπως οι Πέρσες.

Εν τέλει, κατασκευάζεται η αίσθηση, ότι όλες οι ιμπεριαλιστικές πολιτικές πρακτικές δεν απέδωσαν τίποτε ουσιαστικό, γιατί: «*Όλα αυτά ανάγκασαν τον αυτοκράτορα να στραφεί ξανά στην Ανατολή και ν' αφήσει εκτεθειμένες σε νέους κινδύνους τις δυτικές επαρχίες, που με πολλές θυσίες είχε ανακτήσει*» (σχ. εγχ., σ. 50).

Η υποενότητα ολοκληρώνεται με δύο ερωτήσεις, εκ των οποίων η μία αναφέρεται στους εξωτερικούς εχθρούς της αυτοκρατορίας (χωρίς καμία διάκριση μεταξύ εκείνων που ενοχλούσαν την αυτοκρατορία και εκείνων στους οποίους εκείνη επέλεξε να επιτεθεί) και η άλλη αναζητά τα θετικά και τα αρνητικά αποτελέσματα των πολέμων. Οι οικονομικές συνέπειες των πολέμων, εξιδανικεύονται και δικαιολογούνται με την παράθεση ενός ένθετου στο τέλος της υποενότητας, όπου ο ίδιος ο αυτοκράτορας φέρεται να απευθύνεται στο λαό για να του επιβάλει μέσω της θέσπισης ειδικού νόμου- την αφοσίωση και την αδιαμαρτύρητη συνεισφορά στη φιλόδοξη επεκτατική του πολιτική.

Στην τρέχουσα συγκυρία της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και των θυσιών στις οποίες υποβάλλονται οι λαοί του κόσμου και τις οποίες πείθονται να πραγματοποιήσουν στο όνομα φανταστικών εχθρών ή απίθανων σεναρίων πτώχευσης, αποκτά ιδιαίτερη επικαιρότητα το συγκεκριμένο ένθετο, γι' αυτό και το παραθέτουμε αυτούσιο (οι όποιες υπογραμμίσεις είναι του κειμένου):

«Οι στρατιωτικές δαπάνες και ο αγώνας κατά των εχθρών χρειάζονται μεγάλη φροντίδα και χωρίς χρήματα αυτά τα πράγματα δεν είναι δυνατόν να γίνουν. Ξαναπήραμε όλη την Αφρική,

⁴⁰ Η Χριστοφιλοπούλου (ό.π.:252) αναφέρει χαρακτηριστικά: «(...)Επέβλεπεν [ο Ιουστινιανός] αυτοπροσώπως και παρηκολούθει εκ του σύνεγγυς τα μεγάλα προγράμματα της βασιλείας του. Ουδέν πολεμικόν μέτωπον επεσκέφθη ουδέ ησχολήθη με την διεξαγωγήν στρατιωτικών επιχειρήσεων(...)».

υποδουλώσαμε τους Βανδάλους και ελπίζουμε να δώσει ο Θεός να πετύχουμε πολλά ακόμη και σπουδαιότερα από αυτά. Γι' αυτό πρέπει να εισπράττονται οι φόροι τακτικά και πρόθυμα και στις ορισμένες προθεσμίες»(σχ. εγχ., σ. 50).

Οι αέναοι εξοπλισμοί για χάρη αντιλαϊκών συμφερόντων, που παρουσιάζονται βέβαια ως απόλυτα λαϊκές υποθέσεις, η επιβολή δυσβάσταχτης φορολογίας και η επίκληση του Θεού για την επίρρωση του όλου διακυβεύματος, καθιστά αυθόρμητη οποιαδήποτε αναγωγή στην τρέχουσα ιστορική και πολιτική συγκυρία που βρίσκεται η χώρας μας.

Η ενότητα κλείνει διθυραμβικά με ανακεφαλαίωση όλων των υποενοτήτων που αποτέλεσαν αντικείμενο σχολιασμού μας. Εντύπωση προκαλεί η πλήρης απουσία έστω και του παραμικρού αρνητικού στοιχείου που θα μπορούσε να αμαυρώσει την αποτελεσματικότητας και πετυχημένη πολιτική ενός αυτοκράτορα, ο οποίος αποτελεί σύμβολο στη βυζαντινή ιστορία.

Αναρωτιόμαστε εν κατακλείδι, γιατί η δόξα που κέρδισε ο αυτοκράτορας μέσα από τους επεκτατικούς πολέμους, όπως και το γόητρο ενός κράτους που δεν εκπορευόταν, ούτε και υπηρετούσε τα λαϊκά συμφέροντα, θα πρέπει να αφορούν στο λαό;

Επίσης, δεν κατανοούμε το λόγο που θα έπρεπε τα σύνορα της βυζαντινής αυτοκρατορίας να φτάσουν εκεί όπου επεκτείνονταν μια άλλη, προγενέστερη, ιμπεριαλιστική αυτοκρατορία, η ρωμαϊκή;

Τέλος, δεν κατανοούμε, γιατί αυτός να είναι ο μόνος τρόπος για να αναπτυχθεί το εμπόριο με τη Δύση και για να υπάρξει εντατική κατασκευή δημόσιων έργων αντίστοιχων με εκείνα της Ανατολής.

Για τους λόγους αυτούς, υιοθετούμε την άποψη του Κορδάτου (ό.π.:138), σύμφωνα με την οποία, *η γενικότερη αυταρχική και σαφέστατα αντιλαϊκή πολιτική του Ιουστινιανού ήταν απολύτως καταστροφική, με τραγικές συνέπειες στο μέλλον του Βυζαντίου μετά το θάνατό του. Άδεια δημόσια ταμεία, καθολική φτώχεια κι εξαθλίωση, στασιαστικά κινήματα στο στράτευμα, εξαχρείωση και αισχροκέρδεια των ισχυρών στην ύπαιθρο, στοιχειοθετούσαν με σαφήνεια μια έντονη πάλη των τάξεων που οδηγούσε σε εσωτερική πολιτική κρίση.*

Ακροτελεύτιες Παρατηρήσεις

Θα υπάρξουν προφανώς, διάφοροι «καλοθελητές», που με ζήλο θα σπεύσουν να δικαιολογήσουν το ιστορικό και γνωστικό έλλειμμα της επίσημης ιστορικής αφήγησης στα πλαίσια της εκπαιδευτικής διαδικασίας-όπως το καταδείξαμε με τη σχετική ανάλυση που πραγματοποιήθηκε στην παρούσα εργασία- ισχυριζόμενοι ότι θα ήταν αδύνατο να συμπεριληφθούν τόσες λεπτομέρειες σε ένα σχολικό εγχειρίδιο μιας τάξης του Δημοτικού. Ωστόσο, θα απαντούσαμε ότι είναι άλλο η συνοπτική περιγραφή γεγονότων λόγω οικονομίας χώρου και χρόνου και άλλο η επιλεκτική χρησιμοποίηση και προβολή στοιχείων τέτοιων που εξυπηρετούν σκοπούς διαφορετικούς από τη διατύπωση της ιστορικής αλήθειας⁴¹. Στην περίπτωση μας έχουμε μια κατάφωρη διαστρέβλωση και παραποίηση της φυσιογνωμίας της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, που είναι απόλυτα ενδεικτική του τρόπου με τον οποίο

⁴¹ Θα συμφωνήσουμε με τον Λάζαρη (1996:122-123) σχετικά με την απόλυτη ευθύνη που φέρουν οι εκπαιδευτικοί -και ακόμη περισσότερο οι συντάκτες των σχολικών εγχειριδίων- να ξεπερνούν τις πάσης φύσης, επίσημα διατυπωμένες εκλογικεύσεις, σχετικά με την υποχρέωσή τους, ως μισθοδοτούμενοι υπάλληλοι, να υπόκεινται στις υποδείξεις των κρατικών αναλυτικών προγραμμάτων. Οφείλουν με την προσεκτική, κριτική παρουσίαση των ιστορικών γεγονότων, να ξεπερνούν ακόμη και τις ακούσιες διαστρεβλώσεις τους, επιτρέποντας να αναδειχθεί η καταφανής ταξικότητα της επίσημης ιστορικής αφήγησης, σταθερά στο βωμό υπηρέτησης από μέρους τους της ιστορικής αλήθειας.

λειτουργεί το σχολείο ως μηχανισμός αναπαραγωγής της κυρίαρχης ιδεολογίας⁴².

Το αν το σχολείο αποτελεί όντως έναν τέτοιο μηχανισμό, μπορεί να το αντιληφθεί κανείς, παρακολουθώντας τον παρακάτω συλλογισμό: «Οι ιδέες της κυρίαρχης τάξης είναι σε κάθε εποχή οι κυρίαρχες ιδέες. Με άλλα λόγια, η τάξη που είναι η κυρίαρχη υλική δύναμη της κοινωνίας, είναι ταυτόχρονα η κυρίαρχη πνευματική της δύναμη. Η τάξη που έχει στη διάθεσή της τα μέσα της υλικής παραγωγής, διαθέτει ταυτόχρονα τα μέσα της πνευματικής παραγωγής, έτσι ώστε, μιλώντας γενικά, οι ιδέες αυτών που δεν έχουν τα μέσα της πνευματικής παραγωγής υποτάσσονται σ' αυτά. Οι κυρίαρχες ιδέες δεν είναι τίποτε άλλο από την ιδεατή έκφραση των κυρίαρχων υλικών σχέσεων, είναι οι κυρίαρχες υλικές σχέσεις που συλλαμβάνονται σαν ιδέες, άρα είναι η έκφραση των σχέσεων που κάνουν μια τάξη κυρίαρχη, επομένως οι ιδέες της κυριαρχίας της. Τα άτομα που αποτελούν την κυρίαρχη τάξη(...)ανάμεσα στα άλλα κυριαρχούν επίσης σα στοχαστές, σαν παραγωγοί ιδεών, και ρυθμίζουν την παραγωγή και διανομή των ιδεών της εποχής τους» (Μαρξ & Ένγκελς, 1997β:94).

Θα λέγαμε, επομένως, ότι η αστική τάξη ως κυρίαρχη, φροντίζει να παράγει και να διανέμει τις ιδέες εκείνες που την καθιστούν αδιαφιλονίκητη και εσαεί κυρίαρχη, φροντίζοντας ταυτόχρονα και επιμελώς να αποτρέπει το σχηματισμό οποιασδήποτε ταξικής συνείδησης⁴³ σε εκείνους στους οποίους πάνω αποβλέπει να κυριαρχεί. Άλλωστε, είναι κατανοητό το γεγονός, ότι: «(...)κάθε καινούρια τάξη που μπαίνει στη θέση μιας άλλης που κυριαρχούσε πριν από αυτήν, είναι υποχρεωμένη, απλώς για να πραγματοποιήσει το σκοπό της, να παρουσιάζει το συμφέρον της σαν κοινό συμφέρον όλων των μελών της κοινωνίας, ή (...)πρέπει να δώσει στις ιδέες της τη μορφή της καθολικότητας, και να τις παρουσιάζει σαν τις μόνες λογικές και καθολικά έγκυρες(...)» (βλ. Μαρξ & Ένγκελς, 1997β:95).

Στα πλαίσια αυτά, ό,τι διδάσκεται στο σχολείο, αποσκοπεί στην εγχάραξη της κυρίαρχης οπτικής. Η Ιστορία αποτελεί το κατεξοχήν γνωστικό αντικείμενο, μέσω του οποίου προπαγανδίζονται όσα ιδεώδη συνηγορούν στην εδραίωση, επιβολή και κατίσχυση της κυρίαρχης τάξης και των συμφερόντων της⁴⁴.

⁴² Ο Αλτουσέρ (1999:91-95) θεωρεί το σχολείο ως τον κατεξοχήν Ιδεολογικό Μηχανισμό του Κράτους (ΙΜΚ), που κυριαρχεί έναντι όλων των υπολοίπων στις ώριμες, σύγχρονες καπιταλιστικές κοινωνίες και, επιπλέον, ισχυρίζεται πολύ χαρακτηριστικά ότι ο σχολικός μηχανισμός είναι εκείνος που κρύβεται πίσω από τον πολιτικό ΙΜΚ, τη βιτρίνα, με άλλα λόγια, της αστικής τάξης.

⁴³ Η έννοια της ταξικής συνείδησης, σύμφωνα με τον Κ. Marx έχει δύο όψεις: τη συνείδηση του ταξικού συμφέροντος και τη συνείδηση της ιστορικής αποστολής. Αυτές οι δύο όψεις εντάσσονται στο αντιθετικό σχήμα της πάλης των τάξεων, λειτουργώντας σε δύο επίπεδα: την ταξική διεκδίκηση και την επαναστατική δράση. Ωστόσο, η συγκεκριμένη θεώρηση για την ταξική συνείδηση μπορεί κάλλιστα να διευρυνθεί, απελευθερωμένη από τη μαρξιστική ιδεολογική περιχαράκωση —αν θέλουμε οπωσδήποτε να μην υιοθετήσουμε απόλυτα την μαρξιστική ιδεολογία— και να αποτελέσει τη βάση για το σχηματισμό μιας περισσότερο ρεαλιστικής εικόνας της κοινωνικής δομής και του ρόλου μας μέσα σε αυτήν. Η ταξική συνείδηση μπορεί να ιδωθεί ως αναπόσπαστο τμήμα της ευρύτερης κοινωνικής συνείδησης. Πρόκειται για τον τρόπο με τον οποίο κάθε κοινωνός αντιλαμβάνεται τη θέση του στο κοινωνικό σύστημα και ειδικότερα στο σύστημα παραγωγής. Και από την άποψη αυτή αποτελεί βασική συνιστώσα του πλέγματος των δομικών και των λειτουργικών συνάψεων που διαμορφώνουν την κοινωνική του συμπεριφορά ως συνιστώσα των δομικών και των λειτουργικών συσχετίσεων αυτής καθεαυτής της κοινωνικής του ύπαρξης (Κυρίδης, 2005).

⁴⁴ Ενισχυτικά, παραπέμπουμε σε έρευνα της Αδάμου (2002:579-596) σχετικά με τα σχολικά εγχειρίδια της Ιστορίας της περιόδου 1950-1976. Θα λέγαμε, ότι τα βασικά σημεία στα οποία καταλήγει η ερευνήτρια, δεν αφορούν μόνο στη συγκεκριμένη περίοδο που μελετά, αλλά φαίνεται να αποτελούν χαρακτηριστικά στοιχεία που διαπνέουν διαχρονικά, τόσο το περιεχόμενο των σχολικών εγχειρίδιων της Ιστορίας όσο και το γενικότερο πνεύμα της Ιστορίας ως γνωστικού αντικειμένου μέχρι σήμερα. Βλέπουμε, λοιπόν, να παρουσιάζονται, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο, ως μέσα υλοποίησης και διατήρησης της κυρίαρχης ιδεολογίας της εκάστοτε εποχής, αποτελούν πρωτίστως εθνικο-διαπαιδαγωγικά μέσα και πολιτικά εργαλεία και, δευτερευόντως, παιδαγωγικά μέσα πληροφόρησης. Διέπονται από μία, λίγο πολύ, ενιαία εκπαιδευτική φιλοσοφία διαμόρφωσης καλών πατριωτών και πολιτών, αφοσιωμένων στην πατρίδα και υπάκουων στις επιταγές της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας, αντίστοιχα. Γενικότερα, η Ιστορία ως κοινωνική επιστήμη επιστρατεύεται για να εδραιώσει στη νεολαία την εκάστοτε επιθυμητή κοινωνική συμπεριφορά που παραπέμπει, συνήθως, σε πειθήνιους, άβουλους και ακίνδυνους για τις συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις υπηκόους. Αποφεύγεται

Όλα τα παραπάνω καθιστούν αναγκαία την επαναδιαπραγμάτευση του συνόλου των ζητημάτων που αφορούν στην εκπαιδευτική διαδικασία γενικότερα και τη διδασκαλία της Ιστορίας πιο ειδικά. Οι εκπαιδευτικοί σε κάθε βαθμίδα χρειάζεται να αντισταθούν στην ανιστορική αφαίρεση και να διδάξουν εκ νέου τα ιστορικά φαινόμενα με βάση τις οικονομικές σχέσεις και τους ταξικούς αγώνες των λαών. Η ιστορικότητα αποτελεί εγγενές στοιχείο των οικονομικοκοινωνικών φαινομένων και η επιστήμη της Ιστορίας διατηρεί/διεκδικεί το ρόλο της ως εξορθολογισμένος μηχανισμός κατοχύρωσης και διασφάλισης της συλλογικής μνήμης. Οι αυθαίρετες διανοητικές κατασκευές δεν αφορούν στην Ιστορία, αφού αυτή, ως αυτοτελές γνωστικό πεδίο, υπακούει στη λογική της διασταυρωμένης τεκμηρίωσης, της αποδεικτικής επιχειρηματολογίας και της ορθολογικής αναίρεσης. Η ιστορική επιστήμη λειτουργεί ως κριτική συνείδηση και ως μηχανισμός συλλογικής χειραφέτησης, στο πλαίσιο αξιών για την αποδοχή, τη δημοκρατία και την κοινωνική δικαιοσύνη. Οι ρητορικές διαστάσεις της Ιστορίας προαπαιτούν τα επιχειρήματα και τις αποδείξεις, ώστε να διασφαλίζονται τα κριτήρια εγκυρότητας και να αποφεύγονται οι ποικίλες αναγνώσεις επιμέρους ιστορικών περιόδων στο όνομα ενός ατελέσφορου επιστημονικά και επικίνδυνου κοινωνικά πολιτικού σχετικισμού.

Μόνο, λοιπόν, στη βάση μιας ανάλογης λογικής θα μπορούσε να προσδοκά κανείς το ξεπέραςμα της διαχρονικής –τουλάχιστον μέχρι πρότινος- αλήθειας που ενυπάρχει σε πολλές από τις ευφυείς στη σύλληψή τους διατυπώσεις του Μαρξ. Για την οικονομία της συζήτησης, παραθέτουμε μια από αυτές, όπως τη σταχυολόγησε ο Γκράμσι στα τετράδια της φυλακής: «η ιστορική σχολή...δικαιολογεί την αχρειότητα του σήμερα με την αχρειότητα του χθες, τιτλοφορεί ανταρσία την κραυγή του δουλοπάροικου στο χτύπημα του κνούτου, μια και το κνούτο είναι ένα πολύχρονο, ένα πατροπαράδοτο, ένα ιστορικό κνούτο» (Γκράμσι, 2005β:115).

Βιβλιογραφία

- Αδάμου, Μ. (2002). *Το εκπαιδευτικό σύστημα στην υπηρεσία του εθνικού κράτους. Η ελληνική περίπτωση «1950-1976»*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Αλτουσέρ, Λ. (1999). (ζ' έκδ.). *Θέσεις (1964-1975)*. (μετάφρ.: Ξ. Γιαταγάνας). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Ανδρέου, Π. Αντρ. (2008). (επιμ.). *Η διδακτική της ιστορίας στην Ελλάδα και η έρευνα στα σχολικά εγχειρίδια*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Andrew E., Sedgwick, P. (2005). *Cultural Theory: the key concepts*. New York: Routledge.

έτσι, η κοινωνική ανατομία της εποχής που αποτελεί ενίοτε αντικείμενο ανάλυσης και, ως εκ τούτου, δεν προάγεται μια κριτική ιστορική αφήγηση, ικανή να διερευνήσει αίτια και αποτελέσματα, να συνδέσει τα ιστορικά γεγονότα στα ιστορικο-κοινωνικά τους πλαίσια και να υπογραμμίσει, ταυτόχρονα, την ολιστικότητα της ιστορίας και την αλληλεξάρτηση λαών και πολιτισμών στη βάση ενός ιστορικού συνεχούς, έτσι ώστε να αναδειχθεί ως βασικό όπλο κατά της μισαλλοδοξίας και του μιλιταρισμού. Αντιθέτως, ο πόλεμος δεν αναδεικνύεται αδιαπραγμάτευτα ως η χειρότερη μορφή βίας, εφόσον στα πλαίσια των κατά περιόδους αντιρρεαλιστικών εθνικιστικών παραληρημάτων, εξαιρείται το ηρωικό και πολεμικό ιδεώδες και παρατάσσονται σφαγές και δολοφονίες προς επίρρωση του εθνικού φρονήματος.

Παρόμοια, ο Μαρκιανός (1987:96-102) αναφέρει, ότι η αστική τάξη έχει αναθέσει στο μάθημα της Ιστορίας το ρόλο να φρονηματίζει και να μεταδίδει την κυρίαρχη ιδεολογία, παραμορφώνοντας έτσι, την ιστορική πραγματικότητα και αντιστρέφοντας την παιδευτική λειτουργία της ιστορικής γνώσης. Αντί, λοιπόν, να στηριχθεί η ιστορική ανάλυση στις αρχές της θεωρίας του ιστορικού υλισμού, καλλιεργώντας την ιστορική συνείδηση και κρίση των μαθητών και ερμηνεύοντας την ιστορική δράση του ανθρώπου, συσκοτίζεται το παρόν και καλλιεργείται η ψευδής συνείδηση και η ιστορική ακρισία, επιτρέποντας παράλληλα στην αστική τάξη τη διαίωνιση της κυριαρχίας της. Η απλή παράθεση ασύνδετων και ασαφών πληροφοριών, καθώς και η παρερμηνεία της ιστορικής πραγματικότητας με την υποταγή της σε λανθασμένη ερμηνευτική θεωρία, που εξυπηρετεί ιδιότελη ταξικά συμφέροντα, καθιστούν προβληματική και επικίνδυνη την οποιαδήποτε προσπάθεια καλλιέργειας της ιστορικής σκέψης και συνείδησης στα νεαρά άτομα σχολικής ηλικίας.

- Anyon, J. (1979). Ideology and United States History Textbooks, *Harvard Educational Review*, Vol. 49, No. 3, pp. 361-386.
- Βαμβακίδου, Ι. (2001). Ιστορία και καλλιέργεια της ιστορικής σκέψης. Το μάθημα της Ιστορίας ως κοινωνική ιστορία. *Μακεδόν*, 9, σσ. 39-52.
- Burke, P. (1991). *New perspectives on historical writing*. Cambridge: Policy Press.
- Γκράμσι, Αντ. (χ.χρ.). *Γράμματα από τη φυλακή*. (μετάφρ.: Δ. Ραυτόπουλος, & Φ. Χατζηδάκη). Αθήνα: Ηριδανός.
- Γκράμσι, Αντ. (2005α). *Οι Διανοούμενοι. Α΄ Τόμος*. (μετάφρ.: Θ. Χ. Παπαδόπουλος). Αθήνα: Στοχαστής-Σύγχρονη Σκέψη.
- Γκράμσι, Αντ. (2005β). *Η οργάνωση της κουλτούρας. Β΄ Τόμος*. (μετάφρ.: Θ. Χ. Παπαδόπουλος). Αθήνα: Στοχαστής-Σύγχρονη Σκέψη.
- Γλεντής, Στ., Μαραγκουδάκης, Ελ., Νικολόπουλος, Ν., & Νικολοπούλου, Μ. (2011). (στ΄ έκδοση). *Ιστορία Ε΄ Δημοτικού. Στα βυζαντινά χρόνια*. Αθήνα: Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων.
- Γλύκατζη-Αρβελέρ, Ελ. (2011). (δ΄ ανατύπωση). *Η πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Derrida, J. (1993). *Spectres de Marx*. Paris: Galilee.
- Ένγκελς, Φρ. (1991). *Ο πόλεμος των χωρικών στη Γερμανία*. (μετάφρ.: Θ. Παπαρήγας). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Ένγκελς, Φρ. (2003). *Ο Λουδοβίκος Φόιερμπαχ και το τέλος της κλασικής γερμανικής Φιλοσοφίας*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Edgar A., Sedgwick P. (2002). *Cultural Theory: the key thinkers*. London: Routledge.
- Ellis, G. St. (2006). Φυλετικές διακρίσεις στην Ιρλανδία των τελευταίων χρόνων του Μεσαίωνα. Στο: G. Hálfdanarson (επιμ.). *Φυλετικές διακρίσεις στην Ευρωπαϊκή Ιστορία*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο, σσ. 53-76.
- Foucault, M. (1969). *L'archéologie du savoir*. Paris : Gallimard.
- Giroux, H. (2013). A Critical Interview with Henry Giroux, *Global Education Magazine*, No. 2, pp. 20–23, <http://www.globaleducationmagazine.com/critical-interview-henry-giroux>.
- Hobsbawm, E. (2002). *Η Εποχή των Άκρων, ο σύντομος 20ός αιώνας 1914-1991*. (μετάφρ.: Β. Καπετανγιάννης). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Husbands, Chr. (2004). *Τι σημαίνει διδασκαλία της ιστορίας: γλώσσα, ιδέες και νοήματα*. (μετάφρ.: Α. Λυκούργος). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καρακατσάνη, Δ. (2001). Διαδικασίες πρόσληψης ιστορικών γεγονότων-καλλιέργειας κοινωνικο-πολιτικών αρχών στην προσχολική και πρώτη σχολική ηλικία. Στο: Ε. Κούρτη (επιμ.), *Η έρευνα στην προσχολική εκπαίδευση*. Αθήνα: Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, σσ. 181-191.
- Καρακατσάνη, Δ. (2012). *Εκπαιδευτική Θεωρία και Διδακτική Πράξη. Μια κοινωνική ιστορία της διδασκαλίας και του διδασκαλικού επαγγέλματος*. Επίκεντρο: Θεσσαλονίκη.
- Κόκκινος Γ. (1999). *Από την ιστορία στις Ιστορίες*. Αθήνα.
- Κόκκινος, Γ. (2003). *Επιστήμη, ιδεολογία, ταυτότητα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κόκκινος, Γ. Αγγελάκος, Κ. (2004). (επιμ.). *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο και η διδασκαλία της ιστορίας με τη χρήση πηγών*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κόκκινος, Γ., Νάκου, Ειρ. (2006). (επιμ.). *Προσεγγίζοντας την ιστορική εκπαίδευση στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

- Κόκκινος, Γ., Μαυροσκούφης, Δ., Γατσωτής, Π., Λεμονίδου, Έλ. (2010). *Τα συγκρουσιακά θέματα στη διδασκαλία της Ιστορίας*. Αθήνα: Νοόγραμμα.
- Κορδάτος, Γ. (1974). (5η έκδ.). *Ακμή και Παρακμή του Βυζαντίου*. Αθήνα: Μπουκουμάνη.
- Κυρίδης, Α. (2005). Οι μεταλλάξεις της ετερότητας, από την ταξική στην πολιτισμική ετερότητα: οι δύο όψεις του ιδίου νομίσματος. Στο: Α. Κυρίδης, Α. Ανδρέου (επιμ.), *Όψεις της ετερότητας*. Αθήνα: Δαρδανός-Gutenberg, σσ. 103-142.
- Κωλέττας, Στ. (2008). *Ιουστινιανός. Η μάστιγα του Ελληνισμού*. Αθήνα: Εύανδρος.
- Λάζαρης, Κ. Β. (1996). Η διδασκαλία της Ιστορίας στα σχολεία. Στο: *Το σχολικό μάθημα εκτός έδρας. Κριτική προσέγγιση σχολικών μαθημάτων της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 105-123.
- Λένιν, Ι. Β. (2007). *Κράτος και Επανάσταση. Η διδασκαλία του μαρξισμού για το κράτος και τα καθήκοντα του προλεταριάτου στην επανάσταση*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Λένιν, Ι. Β. (2011). *Για το Μαρξ και το μαρξισμό*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Λουγγής, Κ. Τ. (2011). (3^η έκδ.). *Επισκόπηση Βυζαντινής Ιστορίας. Α΄ Τόμος (324-1204)*. Μελέτες ΚΜΕ. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μαρκιανός, Σ. Σ. (1987). (γ΄ έκδ.). Ο ρόλος του μαθήματος της Ιστορίας στη Γενική Εκπαίδευση. Στα υλικά του Συμποσίου, που διοργάνωσε το Δεκέμβρη του '85, το Τμήμα Παιδείας της ΚΕ του ΚΚΕ και το ΚΣ της ΚΝΕ, με θέμα: *Σχολείο και Ιδεολογία*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 96-102.
- Μαρξ, Κ. (1096). *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη (1852)*. Μετάφρ. Φ. Φωτίου. Αθήνα: Θεμέλιο.
- Μαρξ, Κ., Ένγκελς, Φρ. (1997α). *Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος*. Αθήνα: Ερατώ.
- Μαρξ, Κ., Ένγκελς, Φρ. (1997β). *Η γερμανική ιδεολογία. Τόμος πρώτος*. (μετάφρ.- επιμ.: Κ. Φιλίνη). Αθήνα: Gutenberg.
- Μαρξ, Κ. (2010α). *Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*. (μετάφρ.: Γ. Μπαλωμένος). Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή.
- Μαρξ, Κ. (2010β). *Το Κεφάλαιο. Στην περίληψη του Πωλ Λαφάργκ*. Αθήνα: Κάκτος.
- Μαρξ, Κ. (2011). Η εμπορική κρίση στη Βρετανία. Στο: Κ., Μαρξ, & Φρ., Ένγκελς, *Κείμενα για την οικονομική κρίση*. Αθήνα: Σύγχρονη Εποχή, σσ. 43-53.
- Μαυροσκούφης, Δ. (2005). *Αναζητώντας τα ίχνη της Ιστορίας: ιστοριογραφία, διδακτική μεθοδολογία και ιστορικές πηγές*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Μπονίδης Κ. (1998). *Ζητήματα έρευνας του παρακείμενου των σχολικών εγχειριδίων*. Στα: Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου Ελληνικής Παιδαγωγικής και Εκπαιδευτικής Έρευνας. Αθήνα: Ατραπός, 239-246.
- Mango, C. (2006). (επιμ.). *Ιστορία του Βυζαντίου*. Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Αθήνα: Νεφέλη.
- Marwick A. (1985). *Εισαγωγή στην Ιστορία*. μετ. Κ. Τρίγκου. Αθήνα: The Open University. Π. Κουτσουμπός.
- Mattozzi, I. (2006). *Εκπαιδύοντας αναγνώστες Ιστορίας*. (επιμ.-πρόλογος: Θ. Κάββουρα) (μετάφρ.: Π. Σκόνδρας). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μονιού, Η. (2002). *Η Διδακτική της Ιστορίας*. (μετάφρ.: Έφη Κάννερ). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Νάκου, Ερ. (2000). *Τα παιδιά και η ιστορία: ιστορική σκέψη, γνώση και ερμηνεία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Ντιλ, Κ. (2003). *Πορτραίτα Βυζαντινών*. Αθήνα: Ωκεανίδα.
- Phillips, L., & Jørgensen, W. M. (2009). *Ανάλυση Λόγου. Θεωρία και Μέθοδος*. (μετάφρ.: Αλ.

- Κιουπκιολής) (επιμ.: Γ. Σταυρακάκης). Αθήνα: Παπαζήση.
- Sarup, M. (2006). *Μαρξισμός και Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Singer, P. (2006). *Μαρξ*. (μετάφρ.: Μ. Χαραλάμπη). Αθήνα: Πολύτροπον.
- Smith, P. (2006). *Πολιτισμική Θεωρία, μια εισαγωγή*. (μετάφρ.: Α. Κατσίκερος). Αθήνα: Κριτική.
- Storey, J. (1973). *Cultural theory in Popular Culture*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- Φουκό, Μ. (1975). *Η τάξη του Λόγου*. (μετάφρ.: Χ. Χρηστίδης & Μ. Μαιδάτσης). Αθήνα: Ηριδανός.
- Φρέιρε, Π. (1977). *Η Αγωγή του Καταπιεζόμενου*. Αθήνα: Ράππα.
- Χριστοφιλοπούλου, Αικ. (1996). (β' έκδ.). *Βυζαντινή Ιστορία. Α' τόμος: 324-610*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Williams, R. (1958). *Culture and society*. London: Chattoand Windus.
- Williams, R. (1994). *Κουλτούρα και Ιστορία*. (μετάφρ.: Β. Αποστολίδου). Αθήνα: Γνώση.
- Willis, P. E. (1977). *Learning to Labour: how working class kids get working class jobs*. Aldershot: Gowe.
- Willis, P. E. (1978). *Profane Culture*. London: Rutledge & Kegan Paul.